

ДРУЖЕСТВО НА ПСИХОЛОЗИТЕ
В БЪЛГАРИЯ

ПСИХОЛОГИЯ

5
1977

СЪДЪРЖАНИЕ

| | |
|---|-----|
| 1. Б. Ф. ЛОМОВ — Състояние и перспективи на развитие на психологическата наука в СССР | 269 |
| 2. П. АЛЕКСАНДРОВ — Октомврийската революция и развитието на съветската психология | 288 |
| 3. А. ПЕТКОВ — Изграждането на методологическите основи на диалектико-материалистическата психология за личността | 294 |
| 4. Г. Д. ПИРЬОВ — Проблемът за развитието в съветската психология | 300 |
| 5. З. ИВАНОВА — Развитие на психологическата мисъл в България под влияние на съветската психология | 311 |
| 6. КР. ГАНОВСКА — Великият Октомври и пролетарският интернационализъм | 317 |

PSYCHOLOGY

Official journal of the Bulgarian Society of Psychology
Sofia, V. Levski Stadium

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

акад. С. Гановски — главен редактор
член-кореспондент проф. Г. Пиръз — засл.-главен редактор
д-р на псих. науки проф. Ф. Генов — отговорен секретар, доц. Ас. Петков,
ст. н. с. к. п. н. Тр. Трифонов, Хр. Костадинчев

Редакция: София, стадион „В. Левски“ 86-51, в. 477

Далена за набор на 1. XI. 1977 г.

Подписана за печат на 27. VIII. 1977 г.

Печатница на БЗНС — София, пор. 627

ПСИХОЛОГИЯ

ИЗДАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ПСИХОЛОЗИТЕ
В БЪЛГАРИЯ

Година V

1977

Брой 5

СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ НА РАЗВИТИЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА НАУКА В СССР¹

Б. Ф. ЛОМОВ

Петият конгрес на Организацията на психологите в СССР се провежда в навечерието на 60-годишнината от Великата октомврийска социалистическа революция, която е главно събитие на ХХ век и която измени из основи пътя на развитие на човечеството. През шестдесетте години, които изминаха след Октомврийската революция, в нашата страна се построи развито социалистическо общество. Неговите основни черти са: истинска демокрация, действителна свобода на личността, реален хуманизъм и социален оптимизъм. Тези черти определят целите и задачите на съветската наука.

В системата на съвременното научно знание непрекъснато расте значението на психологията. Тя има водещо значение сред всички науки, които имат за обект изследването на човека. Психологията сега все по-активно се включва в решаването на многото както фундаментални, така и приложни проблеми, възникващи в практиката на комунистическото строителство.

Трудно е да се оцени ролята, която изигра и продължава да играе Великата октомврийска социалистическа революция в развитието на психологията като наука. Както е известно, в дореволюционна Русия официалната психология обслужваше интересите на господствуващата класа. Тя беше тясно свързана с империалистическата философия, което спъваше развитието на научните знания за същността на психическите явления. Материалистическата, т. е. истински научната линия в развитието на психологията в условията на царска Русия не се подкрепяше. Нещо повече, тя се преследваше.

Октомврийската социалистическа революция измени решително това положение. Тя откри широки възможности за развитието именно на ма-

¹ Доклад на пленарното заседание на V всесъюзен конгрес на Организацията на психологите в СССР, състоял се в Москва на 27. VI — 1. VII. 1977 г., който поместваме с малки съкращения.

териалистическата психология. Да си спомним двадесетте години. Това беше период на остри борби в областа на философските, методологическите и общотеоретическите проблеми на психологията. Водещите психолози направиха рязка критика на идеалистическите концепции в психологията. Те показваха тяхната научна несъстоятелност и разкриха значението на марксизма-ленинизма за развитието на психологията като наука (П. П. Блонский: „Реформа на науката“, 1920; К. Н. Корнилов: „Психология и марксизъм“, 1923; „Диалектическият метод в психологията“, 1925). Голямо влияние върху развитието на материалистическите позиции в нашата наука оказаха работите на изтъкнатите естествоизпитатели И. П. Павлов, В. М. Бехтерев, А. А. Ухтомски, А. К. Тимирязев, Н. А. Северцева и др.

Необходимо е да се отбележи, че някои задгранични историци на съветската психология се опитват да представят двадесетте години като период на насилиствено насаждане на марксизма в психологията. Тези опити изопачават действителното положение на нещата. Задачата за овладяване на материалистическата диалектика се диктуваше от логиката на развитието на самата психология, от нейните вътрешни потребности. Още преди революцията на много от най-добрите учени беше ясно, че идеализъмът и метафизиката водят психологията в задънена улица и ограничават нейното непрекъснато развитие. Ето защо те възприеха Октомврийската революция като събитие, което освобождава психологията от оковите на идеалистическата философия и открива пътя на нейното развитие като действителна наука.

Особено е необходимо да се подчертва, че марксизъмът за първи път в историята на научната мисъл даде последователно материалистическо обяснение на обществените явления и разкри законите за развитието на обществото.

По такъв начин се създаде реална основа за строго научно изучаване на специфичните свойства на човешката психика, на произхода и развитието на съзнанието, на детерминираността на психическото развитие на человека и психическото съдържание на личността. Дотогава психологията в своето развитие се опираше само на естествознанието. Тя не е познавала пътищата и методите за изследване законите на обществено-историческото развитие на человека, за изследване психологическото съдържание на личността. Едва когато овладя историческия материализъм, тя получи възможност да определи тези пътища и да разработи строго научни методи за изследване на психическите явления, характерни за человека в тяхната пълнота и многообразие.

Формирането на методологическите и общотеоретическите позиции на съветската психология на основата на марксизма-ленинизма се извършва в условия на остра борба с модните за това време течения в задграничната психология: бихевиоризъм, фрайдизъм, феноменологически позитивистки, биологизаторски и социологизаторски концепции. Необходимо е да се каже, че критиката на посочените концепции, която съветските психолози направиха преди половин век, сега започна да се води и от прогресивните учени на западните страни. Става все по-ясно, че изходът от кризата, която преживява психологическата теория на западните страни, е възможен само ако се овладеет диалектическият и историческият материализъм.

Но работата не е само в това, че Октомврийската революция осигури възможност за развитието на теорията на психологията на основата на последователната материалистическа философия. Съветската психология се развива в условията на коренно преустройство на обществото, в условията на формиране на новия тип обществени отношения и на новия човек. Нейните позиции укрепваха на основата на изучаване развитието на човека в новите социални условия, в неразривна връзка с революционно-преобразуващата практика в построяване на обществото на социалното равенство. Тази практика разрушаваше формираните представи за човека в класовото общество, които обслужваха интересите на господствувашата класа. Революционната практика, която преобразува обществото, показва несъстоятелността на разпространените в капиталистическите страни психологически концепции.

Да вземем за пример бихевиористическата концепция, която развиващ тезата, че поведението на човека се построява на принципа „стимул—реакция“ и че то е изцяло подчинено на външната среда. От тези позиции е невъзможно да се разбере източникът на човешката активност, източникът на неговата целенасочена съзнателна дейност. Революционната практика разрушава и тази концепция, показва, че тя е не на практика, а на практика парадигмата на бихевиоризма.

Такава участ постигна и концепциите, които утвърждават генетическата ограниченност на умственото развитие на определени категории хора в зависимост от тяхната класова, национална и расова принадлежност. Революцията показва на практика, че действителните ограничения за развитието на човека се създават от класовите и другите социални различия, а не от генетиката на човека.

Реализацията на принципите на социалното равенство и интернационализма показва несъстоятелността на тези концепции, които утвърждават, че талантът е достояние само на елитата, като че ли самата природа го е поставила по-високо от народните маси.

Революционно-преобразуващата практика опроверга и тезиса на фрайдизма за първоначалния антагонизъм на личността и обществото, а така също и твърдението на някои психологи за егоизма като природно свойство на човека, което произтича от биологическия принцип на борбата за съществуване.

Опитът в социалистическото строителство потвърди твърдението на К. Маркс, че: „Само в колектива индивидът получава средства, които му дават възможност за всестранно развитие на своите заложби и следователно само в колектива е възможна личната свобода“ (Маркс и Енгелс, т. 3, стр. 75). Развитието на колективизма във взаимоотношенията между хората показва, че egoизът е социално, а не биологическо явление.

По такъв начин Октомврийската революция и построяването на развитото социалистическо общество в нашата страна създадоха нови възможности за развитие на психологическата наука. В процеса на революционно-преобразуващата практика се измени и тази реалност, която изучава психологията: самият човек — основният обект на психологическите изследвания. Разбира се, става дума за изменение само на тези психологически свойства, чиято основа се явяват обществените отношения. Наивно е да се твърди, че едва ли не тези изменения се отнасят

към всички психически процеси, функции, състояния и свойства и още повече на тяхната неврофизиологическа основа (въпреки че е известно, че в историята на съветската психология имаше и такива опити).

Марксизъмът разработи материалистическото учение за човешката дейност, за ролята на труда във възникването и развитието на человека, за обществено-историческата обусловеност в развитието на съзнанието (както на общественото, така и на индивидуалното), за взаимоотношенията на личността и обществото. Това учение залегна в основата на принципите на съветската психология, които определиха нейната проблематика, подходи и методи на изследване.

Реализацията на тези основополагащи принципи в конкретните изследвания се оказа изключително резултатна. Ние имаме предвид преди всичко трактовката на психическите направления в светлината на ленинската теория на отражението, в използването на марксистко-ленинското учение при разглеждане на дейността като основен начин за съществуване на человека; за изследване неговата психика, за анализа на обществено-историческата обусловеност на съзнанието, за изучаване материалистичният основи на психиката. В съветската психология се сформираха редица направления и школи, които дадоха съществен принос в психологическата наука.

В основите на съветската психология са заложени колективните усилия на много учени, които определят пътя на нейното по-нататъшно развитие.

ФУНКЦИИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА НАУКА В РАЗВИТОТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО

В развитото социалистическо общество психологията, както и всички други области на науката, е поставена напълно в служба на человека. И в това тя вижда своята най-висока благородна цел.

Историята на съветската психология е неразрывно свързана с историята на страната, с историята на народа.

В годините, когато младата съветска република започна да поставя основите на социалистическата икономика, да създава социалистическата индустрия, психологията активно се включи в разработката на задачите, свързани с рационализацията на трудовите процеси и с методите за трудовото обучение и възпитание.

В периода на ликвидация на неграмотността, на формиране съветската система на образование, много психолози разработват проблемите, свързани с обучаването в писане, четене и с основите на ограмотяването.

В годините на Великата отечествена война психолозите решаваха такива задачи, като маскировка на промишлени и други обекти, създаване навици за бъравене с оръжие, разработване методи за възстановяване движението у ранените войници и др.

След войната основните усилия на психолозите бяха концептуирани върху задачите за възпитанието и обучението на подрастващите поколения, за изследване проблемите на психическото развитие на децата.

Научно-техническата революция постави пред психологическата наука нял ред нови задачи. Това извика на живот и редица нови направления в психологията (инженерна, организационна, космическа психология и др.).

Задачи, за чието решение се изисква психологическа компетенция, фактически възникват във всички сфери на човешкото общество: производство и управление, образование и здравеопазване, идеология и пропаганда, изкуство и наука.

Това се определя от нарастващата роля на човешкия фактор във всички изброени сфери. Има се предвид широкият кръг социални, социално-психологически, физиологически и други качества, които притежават живите хора и които, така или иначе, проявяват в своята конкретна дейност. Те оказват влияние на качеството и ефективността на тези дейности. Става дума преди всичко за способностите и потребностите на человека, за мотивацията на неговото поведение, за неговите интереси и творчески възможности, за трудоспособността и работоспособността, за интелекта и емоциите, за волята и характера, за съзнанието и самосъзнанието, за социалните установки и ценностните ориентации и т. н.

В развитото социалистическо общество ролята на тези фактори нараства неимоверно в сравнение с всички предишни социално-икономически формации.

Областта от проблеми, които се отнасят към човешкия фактор, е твърде широка. Едни от тях са чисто психологически, други погранични за психологията с другите обществени, естествени и технически науки. Но и в този, и в другия случай решението на тези проблеми е невъзможно, без да се опирате на данните от психологическата наука.

Изучаването на човешките фактори в различните сфери на живота на социалистическото общество и използването на съответните знания (в това число и преди всичко за закономерностите на психологическата дейност на человека) в обществената практика сега става едно от най-важните условия при решаването на много от задачите, които възникват в процеса на комунистическото строителство.

На годишното събрание на АН СССР др. Л. И. Брежнев обелязва: „Науката е длъжна все по-активно да служи за развитието на главната производителна сила на обществото — за развитието на самия човек, на неговите способности и дарби, за увеличаване на ползата, която той дава на обществото.“

Ще посочим само няколко от основните направления в разработката на проблемите за човешкия фактор, които определят и функциите на психологическата наука в развитото социалистическо общество. В отчетния доклад на ХХV конгрес на КПСС (стр. 60) др. Л. И. Брежнев обръща внимание, че: „За да решаваме успешно разнообразните икономически и социални задачи, които стоят пред страната, няма друг път освен бързото нарастване на производителността на труда, рязкото повишаване ефективността на цялото обществено производство.“

Разкриването на резервите на ръста на производителността на труда изисква, разбира се, и разгръщане на изследвания в много области на естествените, обществените и техническите науки. Не е необходимо да се доказва, че човекът е главната производителна сила на обществото. Това означава, че в разкриване резерви-

те за повишаване производителността на труда най-важно място принадлежи на науката, която изучава човека, „на тези физически и духовни способности, които притежава организъмът — живата личност на човека и които се включват от тях в действие всеки път, когато той произвежда каквото и да са потребителни стойности“ (Маркс и Енгелс, т. 23, стр. 178).

Изследването на тези способности (в широкия смисъл на думата), на закономерностите и условията на тяхното развитие, тяхната реализация в процеса на труда едва ли е възможно без активното участие на психологическата наука. Тук пред психологията се разкрива широк кръг от проблеми: от психо-физиологическите до социално-психологическите. Рационалната, т. е. научнообоснованата организация на труда изисква да се изучава как се развиват способностите и потребностите на човека, какви са мотивите за неговото поведение, как се формират трудовите знания и навици, умението да планират своята работа, майсторството и културата на труда, каква е динамиката на работоспособността, как влияят индивидуално-психологическите особености на човека в неговата трудова дейност, как се изгражда и развива трудовият колектив, как се формира психологическият климат в цеха, отдела, предприятието и в много други.

Преди всичко се изменя съотношението между физический и умствения труд. Комплексната механизация и автоматизация на производствените процеси и използването на ЕИМ при управлението им станаха типични явления за съвременното производство. В тези условия се увеличи сложността на човешката дейност: повишава се значението на действия, свързани с приемането и преработката на информация и вземане на решения; намаляват се и се изменят чисто изпълнителските операции; намаляват се физическите натоварвания. Растат изискванията към „интелектуалната сфера“ на човека, към неговите волеви и емоционални качества. Значително се увеличава отговорността на специалистите, които управляват автоматизираните системи. Техните грешки понякога водят до катастрофални последствия. Към това трябва да се добави, че бързият растеж на съразованието, културата и политическата грамотност на съветските хора в съчетание с достигнатото равнище на благосъстояние повиши значението на социалните и социално-психологическите фактори в тяхната производствена дейност.

Всичко казано дотук доведе до това, че психологическите фактори станаха едни от най-важните резерви за повишаване ръста на производителността на труда и тяхното научно изследване се превърна в задача с голямо държавно значение.

Внедряването на препоръките, разработени от психологическата наука, в организацията на производството може да даде и дава реален, и то значителен технико-икономически ефект. Тук могат да се приведат много конкретни примери. Но работата, разбира се, не е само в технико-икономическия ефект, който се получава от внедряване на препоръките на психологите в производството. Още по-важно е, че психологически обоснованото усъвършенствуване на трудовите процеси осигурява развитието на възможностите на човека и запазва неговата работоспособност. То се създава също така важно условие за превръщането на труда в първостепенна, жизнена потребност на човека.

Не по-малко значение имат психологическите изследвания, насочени към усъвършенствуване на системата за управление на народното стопанство. Управлението — това е преди всичко ръководство на хората. Неговата научно съоснована организация изисква да се разбираят закономерностите в поведението на човека, развитието на психологическото устройство на личността, индивидуално-психологически разлики между хората, процесите на общуване между тях, формирането на характерните за социализма междуличностни отношения и т. н.

Кръгът на психологическите проблеми, свързани със задачите на усъвършенствуване управлението на народното стопанство, е също така много широк. Тяхната разработка изисква обединяването на усилията на специалистите-психолози от различен профил. Важното е да се подчертава, че в управлението на развитото социалистическо общество се въвлича широк слой от трудещите се. Това означава, че нараства ролята на тези психологически проблеми, които са свързани с комунистическото възпитание на съветските хора.

Двадесет и петият конгрес на КПСС определи задачата за формиране на новия човек като една от най-важните на съвременния етап от комунистическото строителство. Нейното решаване изисква да се разгърнат изследвания от редица науки. Сред тях особено голяма е ролята на психологията, която е длъжна да разкрие механизмите на това, как социалистическите обществени отношения се отразяват на конкретните хора и се превръщат в черти на техните личности. Ние не можем да си представим нещата по такъв начин, т. е. че новите обществени отношения, така да се каже, автоматически произвеждат новия човек. Това е сложен процес, чието овладяване изисква да се разбираят закономерности на развитието на личността. Обществените отношения не са нещо, което съществува извън конкретните хора. Всеки човек участвува в тези отношения непосредствено чрез своята дейност и общуване с другите хора. Той участвува като субект, като носител на тези отношения.

Човекът в процеса на своето развитие в обществото усвоява установилата се система от норми, принципи и правила на поведение. В тази връзка от най-голямо значение са психологическите механизми на социалната регулация на поведението. В капиталистическите страни психологията също така повдига въпроса за новия (по-точно за модернизирания) човек, който със своите психологически характеристики се противопоставя на „традиционния“. Като описват портрета на „modернизирания човек“, изследователите посочват като една от главните му черти — унификацията на психологическата структура, т. е. на стандартността. Те твърдят, че отношенията на „modернизирания човек“ към другите хора се изграждат на същия принцип, както и отношението на човека към машината. При това се правят опити този портрет да се изведе направо от особеностите на научно-техническата революция, разглеждана откъснато от социалната система, в която тя се още съществува.

При изследване процеса на формиране на новия човек съветската психология изхожда от анализа на обществените отношения. Именно те (а не сам по себе си развитието на производството и техниката) определят портрета на новия човек. В противоположност на концепцията на буржоазните психолози за „modернизирания“ човек, съветската психология разработва теорията за всестранното развитие на цялостната личност

на човека в социалистическото общество. Органическото съединяване на постиженията на научно-техническата революция с преимуществата на социализма не само не довежда до унификация и стандартизация на хората, но напротив, създава възможности за всестранно развитие на всеки човек, за развитие на индивидуалността на всекиго.

Накрая, необходимо е да отбележим, че в съвременните условия нараства идеологическата функция на психологията. Въпросът е в това, какво представлява от себе си човекът, какви са „пружините“ на неговото поведение, което не е само чисто академически интерес. Проблемът за човека сега се превръща в поле на остра идеологическа борба. Добре е известно, че десните кръгове в западните страни се опитват да използват якои психологически концепции като доказателство на непоклатимостта на капиталистическия строй (като че ли това произтича от самата природа на човека), на расовата дискриминация (като че ли самата природа е диференцирала расите на висши и нисши), борбата против национално-освободителните движения (като че ли един нации по своята психологическа структура са способни на самоуправление, а други не са) и т. н. Нещо повече. Резултатите от психологическите изследвания се използват за разработката на „технология“ за въздействие на човека, „на техника за втиковане в мозъка“ идеалите за капиталистическия начин на живот, като че ли те са най-подходящи за човека. По такъв начин психологията се използва като средство за идеологическа обработка на хората за интересите на капитала.

В тези условия по-нататъшната разработка на теорията на психологията на основата на марксистко-ленинското учение за човека придобива изключително голямо значение в борбата за идеалите на социализма. Само последователната научна теория, която разкрива същността на човека като съвкупност от цялата система на обществените отношения, може да се противопостави срещу натиска на фрэйдистките и неофрэйдистките, бихевиористките и необихевиористките, блогогизаторските, позитивните и други разпространени на Запад концепции.

Постиженията на съветската психология могат и трябва да се използват за утвърждаване на социалистическия начин на живот, в подзда на социалистическата идеология. По такъв начин психологията се включва непосредствено в разработката на задачите на комунистическото строителство. Използването на нейните постижения в обществената практика се превръща в едно от най-важните условия за повишаване ръста на производителността и качеството на труда, за повишаване ефективността на производството и управлението, за развитие на съвременната техника и технология, за усъвършенствуване на социалистическите обществени отношения, за формиране на новия човек. Това са основните функции на психологическите науки в развитото социалистическо общество. Когато ги реализира, психологията се ръководи последователно от принципите на истинския хуманизъм и социалния оптимизъм.

СЪСТОЯНИЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА НАУКА (РАВНОСМЕТКА НА НЕЙНОТО РАЗВИТИЕ В ПЕРИОДА МЕЖДУ IV И V КОНГРЕС НА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ПСИХОЛОЗИТЕ В СССР)

В областта на фундаменталните изследвания продължи разработката на философските, методологическите и общотеоретическите проблеми на психологията. На съвременния етап от развитието на нашата наука и особено във връзка с нейното нарастващо диференциране (в съвременната психология се наброяват няколко десетки самостоятелни области и направления) тези проблеми придобиват изключително голямо значение. Само интензивната разработка на общата теория на психологията може да осигури внимателна селекция и систематизация на натрупаните във всяка специална област научни данни, идеи, подходи, методи и концепции, а следователно и развитие на психологическото знание като цяло. Фундаменталните изследвания са тези, които определят перспективите на развитието на нашата наука. Заедно с това разработката на общата теория на психологията е необходимо условие за ефективно прилагане на нейните постижения в обществената практика. Съветската психология, която се развива на основата на марксизма-ленинизма, винаги е отделяла и продължава да отделя голямо внимание на въпросите на общата теория. Нейните методологически позиции, които се определиха преди половин век, непрекъснато се развиват, усъвършенствуват и обогатяват. Разработката на принципите на детерминизма, на развитието, на отражението, на единството на дейността и съзнанието, на прилагането на личностния подход към целия комплекс от проблеми на психологията определи и главните постижения на съветската психология. Сред теоретичните трудове, създадени през годините от IV до V конгрес на Организацията на психологията в СССР, важно място заема книгата на А. Н. Леонтиев „Дейност, съзнание, личност“. В нея се осветяват принципиалните въпроси на пораждането и функционирането на психическото, като отражение на света у человека в процеса на неговата дейност; разкриват се вътрешните връзки между дейност, съзнание и личност. Книгата „Теоретически проблеми на психологията на личността“ (отг. редактор Е. В. Шорохова) осветлява широк кръг от въпроси, които се отнасят към личността като обект на психологическо изследване: за съотношението между биологичното и социалното в развитието на личността; за мотивацията, потребностите, способностите, характера и самосъзнанието; за принципите на психологическата характеристика на типовете личности и други.

Опит да разгледа проблемите на съвременната психология, като едина система от знания, е направен в книгата на К. К. Платонов „За системата в психологията“.

Голямо значение за по-нататъшната разработка на методологическите и общотеоретическите проблеми на психологията има изучаването на историята на нейното развитие и съвременното ѝ състояние. В тази връзка трябва да се посочат книгите на Л. И. Анциферова „Материалистически идеи в задграничната психология“, на Е. А. Будилова „Философски проблеми в съветската психология“, на М. Г. Ярошевски „Психологията в XX столетие“ и „История на психологията“. В тези книги основните теоретически проблеми на психологията се разглеждат в тяхното историческо развитие, подлагат се на критика реакционните концепции, раз-

крива се борбата на материализма и идеализма в разбиране същността на психическите явления.

Когато правим систематизация и обобщения на постиженията на съветската психология за 60-те години, не може да не отбележим, че едно от най-важните събития се явява многотомният труд „Основи на психологията“, който се редактира от старейшината на съветската психология А. А. Смирнов. Написването на такъв труд, който обединява голям колектив от учени, отговаря на най-насъщната нужда на нашата наука.

През изминалите години се провеждаха на широк фронт изследвания и по отделните направления на общата психология и преди всичко в областта на проблемите на психическите процеси и функции. Трябва да се посочи многообразието на подходите към тяхното изследване. Например проблемът за усещането и възприятието се разработващ и в психофизически, и в психофизиологически, и в кибернетически, и в генетически аспект. Възприятието се изучаващ и като процес на възникване на образа, и във връзка с неговата регулираща функция, и в контекста на предметно-практическата дейност, и в редица други отношения. По проблемите на усещането и възприятието са публикувани редица крупни работи (К. В. Бардин, Л. М. Веккер, Ю. Н. Вергилев, М. Д. Дворяншина, В. П. Зинченко, В. А. Газен, Ю. Б. Хиппенрайтер, Ю. М. Забродин, А. Н. Лебедев, Б. Б. Косов, А. А. Миткин, Р. Г. Натадзе, Е. Ф. Рибалко, Е. Н. Соколов, Н. И. Чуприкова, М. С. Шехтер и др.).

Изучаването на процесите на паметта също се извършващ в различни направления. Съвременните представи за паметта се обогатиха съществено. Показано е многообразието на нейните форми (дълготрайни и краткотрайни, непосредствена и опосредована, образна и вербална, иконическа и т. н.). Изследванията на паметта в генетически аспект са обобщени в монографията, която се публикува под редакцията на А. А. Смирнов. В тях са разкрити богатите и още слабо използвани в процеса на обучението възможности за логическата памет у учениците. Изследва се също така развитието на паметта у децата в предучилищна възраст (З. М. Истомина); получени са нови данни за съотношението на паметта и мисленето в различните възрасти и за особеностите на проявление на мнемическите функции в екстремални условия. В изследванията, проведени по набелязана от Б. Г. Ананиев програма, са установени както общите фактори за всички видове памет, така и специалните фактори за образната и вербалната памет (Е. И. Степанова, Я. И. Петров). Продължиха изследванията на паметта в контекста на дейността.

С помощта на методите на микроструктурния анализ се изследваха процесите на краткотрайната памет. Установени са техните основни микрофази (В. П. Зинченко и др.). В разработките на проблемите на мисленето, в сравнение с по-ранния период, се отдели значително по-голямо внимание върху проблемите на творческото мислене, а така също и на интуицията (А. В. Брушлински, Я. А. Пономарьов, О. К. Тихомиров). Изследваха се взаимовръзките между нагледнообразните и словеснологическите, интуитивните и диекурсивните компоненти на процеса на мисленето (Л. Л. Гурова, Д. Н. Звалишина) и взаимовръзката на мисленето и речта (А. Н. Соколов). Специално внимание е отделено на класификацията на проблемните ситуации (А. М. Матюшкин, А. Ф. Есаулов). Продължиха изследванията на евристическото мислене (В. П. Пушкин). В генетически план се изучава-

ваха предпонятийните форми на мислене в предучилищна възраст (Н. Н. Поддъков) и общата картина на развитието на детското мислене (Л. Ф. Обухова).

Не един път се обсъждаха проблемите на така наречения изкуствен интелект и принципиалните различия между работата на информационно-логическите машини и мисловната дейност на човека. Установени са някои особености на мисловната дейност на човека при решаване на задачи с помощта на изчислителната техника. Много изследвания са проведени върху анализа на съотношението между операционните и мотивационните страни на мисловната дейност. Значително се придвижи работата по въпросите, свързани с диагностиката на умственото развитие.

От работите, които изучават другите познавателни процеси, трябва да се отбележат изследванията на въображението (Р. Г. Натадзе) и на представите (М. В. Гамезо, Е. Н. Сурков, И. С. Якиманска). В изследването на отделните психически процеси е получен много багат научен материал. Заедно с това все по-остро се налага необходимостта от тяхното разглеждане в определена система. Наред с посочените изследвания се откроиха и някои „критически моменти“, които изискват разработката на нови комплексни подходи. Става дума за това, че в конкретните изследвания далеч не винаги се удава да се разчлени изучаваният психически процес в зависимост от приетите критерии за тяхната класификация. При изследванията, насочени за изучаване на едини процеси, неизбежно се засягат и други. В тази връзка изпъкват преследвани, които имат „комплексен характер“. Към тях например може да се отнесе проблемът за вземане на решение, който по специфичен начин намира място, така или иначе, при изследване на всеки психически процес. Като интегрален проблем той се разглежда в колективния труд „Проблеми на вземане на решение“ (отговорен редактор В. Ф. Рубахин). Важно значение за интеграцията на данните върху динамиката и закономерностите на психическите процеси има също така изследването на ролята на знаците и знаковите системи в психическото развитие на човека. На този проблем е посветен колективният труд „Психологически проблеми на преработката на знаковата информация“ (под редакцията на В. Ф. Рубахин, М. В. Гамезо, В. Ф. Венда и Ю. М. Забродин).

Макар че изследванията върху така наречените познавателни процеси по своя мащаб чувствително преобладават над другите раздели от общата психология, през изминалата петилетка тези други раздели също така имаха известно развитие. Преди всичко е необходимо да се каже нещо върху проблема за психическите състояния, който дълго време почти не се разработваше. В резултат на проведените през последните години изследвания са установени редица психофизиологически показатели на някои от състоянията (умора, дискомфорт, стрес). Определени са факторите за тяхното възникване и динамика, разработват се средства за техния автоматически контрол (В. Г. Асеев, Ф. Д. Горбов, Л. Л. Гримак, Н. В. Кирилова, М. А. Новиков, В. А. Попов, В. И. Рождественска, В. В. Суворова, Л. С. Хачатурянц, Е. В. Хрунов и др.).

В изследванията на психическите свойства на човека се разглеждаха както общите проблеми (структурата на тези свойства, детерминантите на гълхното развитие, психологическата структура на личността), така и частните (темперамент, способност). В. Д. Небилицин, В.

С. Мерлин). Частните свойства на личността се разглеждат в работите на В. С. Мерлин, К. К. Платонов, Н. С. Лейтес. Голямо внимание се отделяше за изучаването на общите свойства на нервната система (Е. А. Голубьова, К. М. Гуревич, А. Е. Олшаникова, В. И. Рождественска, В. М. Русалов) и техните генетически основи (Н. В. Равич-Шербо). От ленинградските психологи се проведе цикъл от изследвания по проблемите на човешката индивидуалност, познати още на времето под ръководството на Б. Г. Ананьев.

През изминалния петгодишен период продължиха конкретните психологически изследвания на различните форми и видове дейности. Разработваха се проблемите на структурата на дейността, на нейната динамика и механизми за регулиране. Наред с изследването на структурата на дейността, провеждано от макроравнище, се разработваха също така методите и принципите на нейния микроструктурирен анализ (В. П. Зинченко).

Активизираха се психологическите изследвания върху процесите на общуването. Проблемът за общуването се разработваше в различни аспекти: общотеоретически, психолингвистически, социално-психологически, психолого-педагогически (А. А. Бодалев, А. А. Брудни, А. В. Запорожец, А. А. Леонтиев, М. М. Лисина, А. М. Магюшкин, Н. Н. Обозов, А. А. Степанов и др.). Голямо внимание се отделяше на методологическите проблеми на социалната психология. Усилията на учените бяха насочени към определяне проблематиката на тази област от психологическата наука и търсене на най-ефективни подходи за анализа на социално-психологическите явления от марксистко-ленински позиции (Г. М. Андреева, М. И. Беблева, А. А. Бодалев, Е. С. Кузмин, Б. Д. Паригин, А. В. Петровски, Е. В. Шорохова и др.). През последните години се оформиха редица оригинални направления в изучаването на психологическите механизми на социалната регулация на поведението на хората (М. И. Бобнева, Е. В. Шорохова); за развитието на колектива (А. Д. Глоточкин, А. И. Китов, Е. С. Кузмин, А. В. Петровски, К. К. Платонов, Л. М. Умански и др.); върху психологическите аспекти на процесите за масова комуникация (С. К. Рощин, А. А. Степанов, Ю. А. Щерковин); за вземането на човека от човека (А. А. Бодалев).

Редица фундаментални изследвания се проведоха и в областта на детската и педагогическата психология. Очевиден напредък настъпи в изучаването психическото развитие на децата от най-ранна възраст, което по-рано се изучаваше предимно от физиолозите. Нови подходи за изучаване на децата от предучилищна възраст се разработват в трудовете на П. Я. Галперин, А. Н. Запорожец, М. И. Лисина, Н. Н. Поддяков и др. Интензивно се провеждат също така проучвания и в училищната възраст (В. В. Давидов, Л. В. Занков, А. И. Липкина, А. К. Маркова, Н. Ф. Тализина и др.). Изследвани бяха също така проблемите на интелектуалното развитие и обучението на възрастните хора (Г. Н. Кудрявцев, Ю. Н. Кулюткин, А. М. Матушкин, Е. И. Степанова, Г. С. Сухобска и др.).

В областта на инженерната психология особено внимание се отделяше на разработката на нейните теоретически основи. В тази област са разработени редица оригинални концепции: йерархическа структура на дейността на човека-оператор (Г. М. Зараковски, В. П. Зинченко, В. И. Медведев); стъпалообразният строеж на процесите за приемане и пре-

работка на информацията (В. Ф. Рубахин); зависимостта от включването на нови действия в дейността в зависимост от нейната структура (А. А. Крилов); за активния оператор (Н. Д. Завалова, В. А. Пономаренко); за адаптивно-информационното взаимодействие (В. Ф. Венда).

Съобщение на резултатите от развитието на инженерната психология се дава в книгата „Инженерна психология, теория, методология, практическо приложение“. В тази книга се набелязват също и някои от перспективите за нейното по-нататъшно развитие.

В областта на психологията на труда също така се провеждаха изследвания, които имат фундаментално значение. Много се направи по изучаване конкретните видове трудова дейност, върху влиянието на разнообразните производствени фактори, на тяхната ефективност и качество, върху закономерностите за овладяване на тези дейности, върху формирането на трудовите колективи, върху принципите на професионалната ориентация и професионалния подбор (В. Г. Асеев, К. М. Гуревич, Т. Г. Джамгаров, Е. А. Клинов, Е. А. Милерян, К. К. Платонов, В. Д. Шадриков и др.).

В областта на медицинската психология и невропсихологията се разработиха проблемите на динамическата локализация на психическите функции (А. Р. Лурия, Е. Д. Хомска, Л. С. Цветкова), на влиянието на психологическите фактори за възникване, простиране и лечение на различните заболявания (Б. В. Зейгарник, Б. Д. Карварсарски, Г. Т. Немчин, И. И. Тонконоги и др.).

Важни изследвания за разработка на фундаменталните проблеми на психологическата наука се провеждаха също така в общата и диференциална психофизиология, психолингвистиката, психологията на спорта, психологията на управлението и в други области. Всяка от изброените области от психологията изследва определени страни на психическите явления, дава знания за техните връзки и отношения, позволява по-дълбоко да се проникне в тяхната природа. Заедно с това развитието на специалните области на психологическата наука създава широка база за разработка на нейните фундаментални проблеми и развитието на общата теория. Ако преди четвърт век общата психология „се хранеше“ с конкретните данни, натрупани главно от детската и педагогическата психология, то сега кръгът на тези данни значително се разшири и обогати. Това е много важно за правене на теоретически обобщения, за техния контрол и корекции.

Всяка от специалните области от психологията решава свой специфичен кръг от теоретически и практически въпроси, но заедно с това тя спомага за разработката и на общофондаменталните проблеми. Например социалната психология има свой предмет, своя проблематика и свои методи за изследване. В същото време натрупаните от нея данни представляват изключителна ценност за разбиране механизмите на социалната детерминация на психическото развитие на човека, на обществено-историческата обусловеност на неговото съзнание, за по-нататъшното развитие на общопсихологическия принцип на единството на съзнание и дейност.

Инженерната психология и психологията на труда също така имат свои специфични задачи, проблеми и методи. Но заедно с това тяхното развитие е важно за по-нататъшната разработка на психологическата теория за дейността, за изследване психическите процеси, функции и състоя-

ния в зависимост от условията, в които се извършва тази дейност, в разработката на принципите на нейното формално описание, а също така при организирането на експеримента.

Психофизиологията, невронпсихологията, медицинската психология са също така самостоятелни научни дисциплини. Те имат важно значение за разработката на тази област от фундаментални проблеми на нашата наука, които се отнасят към изучаването на материалния субстрат на психиката, а така също и по редица други проблеми. Специалните области на психологическата наука се явяват също така канали, чрез които фундаменталните изследвания се внедряват в практиката и се проверяват от практиката. Развитието на специалните области създаде в психологията нова ситуация. Теоретическите обобщения изискват сега по-дълбок анализ и съпоставяне на данните, натрупани от различните области. Но тези данни в нередки случаи се оказват противоречиви и често не се побират в „прокрустовото легло“ на общите схеми и концепции, които са станали за нас нещо обикновено. За съжаление, ние явно отделяме недостатъчно внимание на систематизацията на данните, натрупани в различните области на психологическата наука.

Разработката на общата теория на психологията, която трябва да се изгражда върху основата на постиженията на цялата система от психологически науки, настойчиво изисква разработката на конкретни научни принципи и методи за системен анализ, които протичат от позициите на материалистическата диалектика и се потвърждават от целия ход на развитие на съвременната наука. Идентите на системния подход сега все по-вече привличат вниманието на психологите. Тук вече има някои постижения. Разработката на системната теория в психологията е основна теоретическа задача на новоизградения Институт по психология към АН СССР.

Самото „теоретическо здание“ се явява сложно съоръжение. Не е правилно да си представяме по такъв начин общата теория — че едвали не тя е сбор от общи идеи и принципи, подредени на една плоскост. В съвременната психология равнищата на теориите са различни. Едни от тях се отнасят към най-общите закони и свойства на психическото, други към специалните области на човешката дейност, трети разглеждат частни въпроси и т. н. Явно е, че може да се говори за макро-, за меза- и за микrorавнища на анализа на психическите явления и съответно за различни равнища на теоретическите обобщения. Бръзката между различните равнища не се забелязва винаги така лесно. Понякога в психологическите изследвания се срещат опити за незаконно разширяване или обратното, за неоправдано скъсяване (което става по-рядко) на сферите на приложение на тези или други обобщения, концепции, хипотези, неточна оценка на равнището на описание, „стесняване“ на психологическото знание. Това създава теоретическа бъркотия, а използването на резултатите от такава теория в практиката може да доведе до сериозни грешки.

За съжаление, понякога действително теоретическата работа се подменя с простата игра на думи и с манипуляция на термини. Едвали такъв начин на разработката на теорията служи за нейното по-нататъшно придвижване.

През времето, което измина след IV конгрес на Организацията на психологите в СССР, се провеждаха не само фундаментални, но и приложни изследвания, макар че техният дял в общия обем на цялата научноизследователска работа да беше неголям.

В областта на задачите, свързани с повишаване ефективността и качеството на трудовите процеси, се разработваха психологическите начини за рационализация на трудовата дейност (А. А. Крилов, В. Д. Шадриков); методите за борба с монотонността (В. Г. Асеев); въпросите за адаптацията на младия работник към производството (Е. В. Таранов); социалистическото съревнование (О. И. Зотова и др.); психологическият климат в трудовите колективи (Е. С. Кузмин и др.). Разработваха си инженерно-психологически препоръки, които се отнасяха към системата за възпроизвеждане на информацията, на пултовете за управление, за работното място на оператора, за определяне функциите на човека (Г. Т. Береговой, В. А. Бодров, В. Ф. Венда, Ю. М. Забродин, Г. М. Зариковски, В. П. Зинченко, А. А. Крилов, Ю. В. Крилов, В. А. Пономаренко, В. А. Попов, В. Д. Шадриков, Е. В. Хрунов и др.). Прилагането на постиженията на психологическата наука в практиката дава значителен технико-икономически ефект. Например внедряването на инженерно-психологическите препоръки на Щекинския химкомбинат (на операторския пункт, на амонячното производство) позволи да се съкрати с 40% числеността на помощния персонал и с 15% нарушенията на технологическия режим. Икономическият ефект от това внедряване се оценява годишно на 50 000 рубли. Внедряването на психологическите препоръки върху частичната рационализация на диспечерските пунктове в ОДУ (Урал) дава ежегодно икономия около 150 000 рубли. След съществяване на пълната рационализация на работните места ще се осигури икономия в размер на 540 000 рубли годишно. Реорганизацията на производствения процес на Иркутската обувна фабрика, извършена по препоръка на психологите, допринесе да се снижи трудопогълщаемостта на работата на 4,5 хляди човеко-часове и да се повиши производителността на труда с 16%.

Психологически обоснованата рационализация на рейсовия режим на съдовете за далечно плаване на Министерството на рибната промишленост е дала икономически ефект около 5 miliona рубли. Значителен ефект е получен и в Ярославския завод за производство на шини. Но още никой не е пресметнал какви загуби понася нашата държава заради това, че ние много слабо внедряваме резултатите на психологическата наука в производството.

Постиженията на психологията се използват също така в практиката при обучението и възпитанието на подрастващото поколение. В експерименталните училища на Академията на педагогическите науки в СССР от психологите се извършва голяма работа по усъвършенстване методите на обучението и възпитанието, което повиши ефективността и качеството на педагогическия труд.

Редица ефективни психологически методи за диагностика на заболяванията и тяхното лечение са разработени и в медицинската психология.

Обаче практическата работа на психологите се провежда все още недостатъчно, в много малки мащаби и има епизодичен характер. Необходимо е в най-близко време и по най-решителен начин да се измени положението на нещата в областта на приложните изследвания.

Като завършвам съвсем беглата и съвсем обща характеристика на състоянието на психологическата наука, необходимо е да кажем няколко думи за това, че системата на учрежденията, в които се провеждат пси-

хологическите изследвания, след IV конгрес на Организацията на психолозите в СССР се разшири. Създадените през 1966 г. факултети по психология при Московския и Ленинградския университет вече подготвиха няколко випуска го-квалифицирани специалисти. Отделения по психология се съзладоха в Киевския, Тбилиския, Ташкенския, Ярославския, Ростовския, Харковския и Тартутския университети. Наред с подготовката на специалисти, тези отделения просвеждат също така голяма научноизследователска работа. Нови психологически центрове се създават в Академията на вътрешните работи на СССР, в Института за управление на народното стопанство, при Държавния комитет за наука и техника, в Научноизследователския институт по проблемите на висшето образование, в редица институти на академиите в републиките. Крупно събитие за този период е създаването на Института по психология към АН на СССР. Създаден по решение на Президиума на АН СССР в края на 1971 г., този институт вече разгърна изследвания в областта на общата, социалната, инженерната, математическата психология, по психофизика, обща и диференциална психофизиология и невропсихология. В него се разработват също така и някои приложни проблеми.

Както нееднократно отбелязва др. Л. И. Брежнев, АН СССР се явява главният координатор на науката в страната. Институтът по психология се явява също главен координатор и постепенно започва да изпълнява и координиращата си функция. Той разгърна също така работата за укрепване на сътрудничеството на психологите от социалистическите страни.

ЗАДАЧИТЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА НАУКА В СВЕТЛИНАТА НА РЕШЕНИЯТА НА ХХV КОНГРЕС НА КПСС

Двадесет и петият конгрес на партията набеляза ясна програма за развитието на нашата страна. В нея голямо място е отредено на въпросите на науката. „Единствено на основата на ускореното развитие на науката и техниката — каза Л. И. Брежнев — могат да бъдат решени крайните задачи на социалната революция — изграждането на комунистическо общество.“ (Отчет на ЦК на КПСС пред ХХV конгрес, стр. 66). Както вече отбелязах в началото га доклада, в системата на съвременното научно знание психологията започна да играе все по-значителна роля. Като се явява водеща наука в изучаването на човека, тя е свързана с обществените, естествените и техническите науки. Специфичното положение на психологията в системата на науките открива пред нея широки перспективи. Др. Л. И. Ережнев каза: „Нови възможности за плодотворни изследвания както с общотеоретически и фундаментален, така и с приложен характер се разкриват там, където се допират различните науки, особено естествените и обществените. Те трябва да бъдат използвани напълно.“ (Пак там, стр. 101).

Тези думи се отнасят и за психологията, даже в много по-голяма степен, отколкото за другите науки. Може да се очаква, че използването на възможностите, които се пораждат от специфичното положение на психологията, ще обезпечи и нейното по-нататъшно интензивно развитие.

Както вече се отбеляза, съвременната психология представлява от себе си силно диференцирана система от научни дисциплини и направления. Някои от тях (например детската и педагогическата психология) имат

вече стари традиции. В тях ясно са определени предметът, проблематиката и са разработени методите за изследване. Други се намират в стадий на формиране (социалната), трети — току-що започват да се развиват (например юридическата, организационната и космическата психология). Четвърти — почти не се разработват (това са например области, които са погранични между психологията и генетиката, психологията и биохимията, психологията и икономиката). Някога в нашата страна се провеждаха не малко изследвания в областта на зоопсихологията и сравнителната психология. За съжаление, сега тези изследвания са намалени.

По такъв начин е налице диспропорция в развитието на различните области на психологическата наука. Много важна е задачата сега да се поправи исторически установилата се диспропорция.

Определена диспропорция може да се посочи и при анализа на проблематиката на общата психология. Ако в областта на проблемите, които се отнасят до т. и. познавателни процеси, у нас работата се извършва на широк фронт и има немалко ценни постижения, то изследването на процесите на психическата регулация на поведението и дейността очевидно все още е недостатъчно. Много малко изследвания се провеждат по проблемите на вниманието, емоциите, волята и характера. Недостатъчно се изучават представите и въображението. При това тези проблеми в общата система на психологически знания имат твърде съществено значение. Явно е, че е необходимо да се преразпределят нашите усилия, необходимо е така да планираме работата си, че да осигурим повече или по-малко хармонична разработка на цялата система от основни проблеми на общата психология. Организацията на психологите в СССР, съвместно с Института по психология при АН СССР, АПН СССР и водещите университети в страната, е предприела опит да се разработи план за развитие на психологията в нашата страна в десетата петилетка. Тази работа трябва да продължи. Нужно е да изработим перспективен план, който ще осигури повишаване на ефективността и качеството на психологическите изследвания.

Сега възниква необходимостта да анализираме много сериозно тенденциите за развитие на самата проблематика по психология, да установим логическата връзка между проблемите, да определим основни области от тях, които изискват концентрация на нашиите усилия и да организираме по съответен начин тяхната разработка.

Много важно значение за развитието на психологическата теория има по-нататъшната разработка на нейния понятиен апарат и особено тези категории, в които се отразяват най-общи и съществени свойства на явленията, които психологията изучава. У нас най-интензивно се разработва категорията „дейност“.

Дейността на системата на марксистко-ленинската теория се разглежда като обществено-историческа категория и като такава се явява обект на редица науки: философия и съциология, икономика и право, история и педагогика; необходимо е да отбележим, че психологически изследвания на дейността в определена степен стимулират нейното изследване и от други науки. Сълече в самата психология не винаги така ясно се определя този аспект от дейността, който тя и само тя е длъжна да изучава и който не може да се изучава от никаква друга наука освен психологията.

В конкретните психологически изследвания на дейността традиционно се е изучавала и се изучава дейността на индивида, като индивидуална дейност. При това в реалния живот дейността на отделния човек, така или иначе, е свързана с дейността на други хора. Затова възниква като задача на психологическото проучване да се изследват различните форми на съвместна дейност. Тя започва да се разработва частично в социалната психология. Но в нейната разработка не по-малко са заинтересованы и другите области на психологическата наука. Явно, съвместната дейност на хората трябва да се изучава комплексно.

За съжаление, на другите категории, които имат много голямо значение за психологията, се отделя явно недостатъчно внимание. Налице е рязък дисбаланс в изучаването на основните категории, с които има работа психологията.

В разработката на такива категории като съзнание, признание, личност, общуване, обществени отношения и др., у нас често пъти психологическите аспекти на изследването се подменят с философски, социологически, педагогически, етически и обратното. Възниква необходимостта от разглеждането на всички категории в система и ясно да се определят тези аспекти, които трябва да изучава психологията и само психологията и които не могат да се изучават от никаква друга наука, освен от психологията. Разбира се, това изиска съвместна творческа работа с представителите на други науки и преди всичко с философите. Необходима е също така по-нататъшна дълбока теоретическа разработка на принципите на психологията. Основните принципи на съветската психология са добре известни и не е необходимо да ги повтаряме. Трябва да се отбележи обаче, че все още са недостатъчно ясни техните съотношения. Едни принципи се явяват много общи и се отнасят по същество към всяка наука (например принципът на детерминизма); други обхващат няколко взаимносвързани науки, а трети са специфични само за психологията. Накратко казано, принципите не са единоредови. Необходимо е да разкрием техните връзки и съотношения и да се формулират в системата на принципите именно като система.

Двадесет и петият конгрес на КПСС насочи науката за решаване на задачи, които възникват в обществената практика. Др. Л. И. Брежнев посочи, че: „Практическото внедряване на нови научни идеи — това е сега не по-малко важна задача, отколкото тяхната разработка“ (Отчет на ЦК на КПСС пред XXV конгрес, стр. 67). В средата на психологите все още се среща безсмисленото и вредно мнение, като че ли практическата работа — това е работа от „второ качество“, като че ли в практическата дейност трябва да отидат тези, у които недостига талантът, за да направят повече.

Сега у нас е необходимо решително да разчупим пренебрежителното отношение на известна част от учените към практическата работа. Необходимо е да се формира правилно отношение (особено у младежите) към съотношението на теорията и практиката в развитието на науката. Активното включване в собствената практика — това е едно от най-важните условия на развитието на психологическата теория. Само органическото съединяване на теорията, експеримента и практиката може да осигури повишаване на ефективността и качеството на психологическите изследвания.

Животът с цялата си острота поставя задачата за подготовка на специалисти, които да са способни да решават научно-практически задачи: психолози-педагози, психолози-лечари, психолози-инженери. В близките години предстои да се разработят програми за подготовка на такива специалисти, да се определят ясно техните функции, да се определи кръгът от задачи, принципите и методите на тяхното решаване. Това изисква, разбира се, сериозно усъвършенствуване на цялата система за подготовка на психолози. Лицата, които получават психологическо съобразование, трябва не само много да знаят, но и много да умеят. Те са длъжни да овладеят съвременната теория, системата от методи за научноизследователска и научнопрактическа работа — методите, които те могат да използват, работейки не само в научноизследователски учреждения, но и в производството, в конструкторските бюра, в клиниките и училищата и т. н.

В съвременните условия на развитието на психологията, на нейната диференциация и интеграция, на повишаване нейната практическа значимост нараства ролята на Организацията на психолозите в СССР, която обединява психолозите в нашата страна. Организацията е длъжна да извърши работата по планиране и координиране на всички области от психологическата наука.

За психологическата наука десетата петилетка трябва да стане период на интензивно развитие, на повишаване качеството на научните теоретически и експериментални изследвания, на засилване нейната възпитателна идеологическа работа в живота на обществото, на още по-сериозна борба с чуждите на марксизма влияния и още по-активно включване в практиката на комунистическото строителство. Няма никакво съмнение, че съветските психолози с чест ще изпълнят тези задачи, които произтичат от решенията на XXV конгрес на Комunistическата партия на Съветския съюз.

ON THE STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF THE PSYCHOLOGICAL SCIENCE IN THE USSR

B. F. Lomov

This article deals with the state of psychology in the Soviet Union and its achievements. A special attention is drawn to the October Revolution, which offered rich opportunities for the development of the materialistic psychology. Further the article analyses the functions of psychology under the conditions of socialism showing sources for labour productivity increase, for improvement of systems of control over the national economy, for the formation of the new man. The ideological function of psychology is underlined as well taking into consideration the scientific argumentation of the means applied for the formation of the communist concepts with the help of psychology. It teaches how to transform man into a conscious and active builder of the new world. The article also points out the importance of the decisions of the XXV Congress of the Soviet Communist Party in regard with the solvation of the tasks facing psychology.

ОКТОМВРИЙСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ И РАЗВИТИЕТО НА СЪВЕТСКАТА ПСИХОЛОГИЯ

П. АЛЕКСАНДРОВ

Победата на Октомврийската революция довежда до създаването на нова социална система и до необретими процеси във всички области на човешката дейност. Нейното съдържание и развитие е политически и културен процес с общочовешко значение, съдба на милиони хора. В хода на този процес с основна важност стои проблемът за създаването на социалистическа личност и на наука за нейната действителна същност и механизми на изграждане.

Октомврийската революция поставя пред социалните науки, в това число и психологията, съществени теоретични и практически проблеми, свързани с теорията и практиката на новия обществен строй, със създаването и утвърждаването на социалистическата надстройка, с по-нататъшното укрепване на новите производствени отношения. Така обективният ход на социалните процеси потърсило своето обяснение и във възможностите на психологическата наука. Разбира се, психологията по своето съдържание, по своята степен на развитие и реални възможности не била готова в този момент да свърже своето съществуване с потребностите на социалистическото строителство. Тя се нуждаела от коренно преустройство, от извеждане на собствената си проблематика из революционните преобразования и процеси.

Първите съветски ръководители и особено В. И. Ленин гениално прозирали, че науката и социализмът са неделими, че без развитието на науката социализмът не може да бъде защищен. Ето защо още в трудните дни на април 1918 година В. И. Ленин публикува своите „Тезиси за плана по научно-техническите проблеми“. Чрез тези бележки съветската власт призовава учените да отговорят с чувство на дълг към действителната възможност „всички завсевания на културата да станат общинародно достояние и от сега нататък никога човешкият ум и гений да не бъдат превръщани в средство за насилие и эксплоатация“.¹ На тази социално непозната до този момент и високо благородна задача се отзовава с чувство на признателност и революционен патос голяма част от руската интелигенция. Сред учените, строени под флага на революционните преобразования, били и прогресивните руски психолози. В техните редици личат имената на П. П. Блонски, Н. Д. Левитов, А. А. Смирнов, В. Е. Смирнов, П. А. Рудик, К. Н. Корнилов, Н. Ф. Добринин, В. Н. Мясищев, М. Я. Басов, Д. Н. Узналзе, Л. С. Виготски и др. В дейността на звената, които разработват проблемите на психологията, се включват и Н. Н. Ланге, Г. И. Росолимо, В. А. Вагнер, в огределени отношения и Г. И. Челпанов. Особен размах придобиват изследванията на И. П. Павлов и В. М. Бехтерев. Това е времето, когато много учени са увлечени от революционното разрушаване на старото общество и „опиянени от перспективите“. Това е и времето, когато П. П. Блонски обявява идеалистическата психология за излишна и

¹ В. И. Ленин. Сочинения, т. 35. стр. 289.

неспособна да обясни проблемите на живота и човека. Това е и времето, когато съветската психология прави своите първи крачки и се създава като наука.

Не била лека задачата на съветските психолози. Те трябвало да поставят психологическата наука върху основите на марксистко-ленинската методология, да доразвият и запазят научните традиции на руската прогресивна психология и да вземат категорично отношение към всички съвременни психологически школи и направления: Вундовата емпирична психология, гешалтпсихологията, фройдизма, бихевиоризма и останките от функционализма. Ситуацията на научното преустройство на психологията в младата съветска държава се усложнявала и от поведението на много идеалисти психолози, които привидно приемали марксизма. Класически пример за това е Г. И. Челпанов.

Едновременно с първите стъпки към организирането на мирния живот в страната започва и официалната реализация на научните форуми с типично руските традиции.

През месец януари 1923 година се провежда Първият всеруски конгрес по психоневрология. В него взимат участие психолози, невролози, психиатри, философи и биологи от цялата страна. На този конгрес К. Н. Корнилов изнася доклад на тема „Съвременната психология и марксизма“. Тук за първи път реакционните традиции на предреволюционните конгреси загинали и бил поставен въпросът не само за научното преустройство на психологията, но и за нейното организационно кадрово развитие. Г. И. Челпанов бил отстранен от ръководството на създадения през 1912 година Институт по експериментална психология и новият директор бил К. Н. Корнилов. Около него се съединяват такива съветски психолози, като Б. М. Теплов, А. А. Смирнов, А. Р. Лурия, Л. С. Виготски и др. Към теоретичните и организационни промени в психологията, настъпили на Първия конгрес, се присъединяват и психолозите и физиолозите от Ленинград, начело с В. М. Бехтерев.

През месец януари 1924 година се провежда Втори всеруски конгрес по психоневрология. На този конгрес К. Н. Корнилов изнася доклад на тема „Диалектическият метод в психологията“. Отново в центъра на работата на конгреса стоял въпросът за методологическата ориентация на психологията. Тезисът на А. Н. Нечаев „нито идеализъм, нито материализъм“ претърпял пълен провал. Точно на този конгрес се проявяват двете основни течения по това време в съветската психология — рефлексологията на В. М. Бехтерев и реактологията на К. Н. Корнилов.

В опитите да доразвие И. М. Сеченов В. М. Бехтерев стигнал до съществено различие от него. Докато Сеченов разбирал психиката като отражение на действителността, Бехтерев развиbil възгledа, че тя е субективно отражение на физиологическите процеси, че предмет на психологията е съвкупността от различни рефлекси, че „субективната страна не подлежи на пряко изучаване“.

Същността на реактологията К. Н. Корнилов извежда от един своеобразен синтез на субективната и бихевиористичната психология с типичния за времето опит положителните страни да бъдат съединени с марксизма. Реактологията обявява за предмет на психологията реакциите съвящани като обединително звено между вътрешното и външното, факт, който може да се съгласува с методологичните начала на материализма

Много психолози от 20-те години считали, че марксистката психология може да приеме бихевиоризма заради неговото отрицание на школите от психологията на съзнанието и признаването на обективния метод. По това време в лек плен на бихевиоризма изпадат и П. П. Блонски и В. М. Боровски.

В първите десет години след революцията излиза от печат огромно количество психологическа литература. Тя носи дискусационен характер и противоречиви програми за създаване на марксистка система на психологията. „Ако в борбата срещу идеалистическата психология—пише Е. А. Будилова, психолозите марксисти били единни, то по отношение на положителна програма между тях никакво единство не съществувало. Всички те излизали от основните положения на марксизма, но теоретичните им изводи за психологията били многообразни и противоречиви. Споровете започвали от това как да се разбира предмета на психологията.“¹ Не се разбирала по един и същ начин същността на психиката, като свойство на високоорганизираната материя. Ето защо независимо от своята отрицателна реакция на идеалистическата психология, независимо от ориентацията към марксизма в първите години след революцията съветската психология все още не е марксистка в истинския смисъл на думата. Трудно се реализирал марксизъмът в конкретното психологическо изследване и обяснение.

По традиция и научна необходимост психологическото значение както в Русия, така и в Съветския съюз се развива в тясна връзка с философията и естествознанието. Към 1929 година приключва четиригодишната дискусия на съветските философи по проблемите на марксистката философия. Тя поставила на преоненка и философските въпроси на психологията.

През 1930 година се провежда Първият всесъюзен конгрес по изследване на човешкото поведение. Тук психологията се разграничава ясно от физиологията и социологията, но не се освобождава от реактологията. Конгресът показал, че начинът, по който марксизъмът прониква в психологията, не решавал проблемите така, както те се решавали в естествознанието и философията. Тази особеност довела до организирането и провеждането на специална научна дискусия.

Дискусията била организирана през 1931 и 1932 г. по инициатива на партийните организации на ВКП (б) при Държавния институт по психология и други научни звена. Тази дискусия, наречена още „реактолична“, поставила въпроса за използване на лениновото научно наследство при разработката на проблемите на психологията. Била направена сериозна критика на К. Н. Корнилов и хората около него. Сериозна критика получили и много други известни психолози. Партийната програма за преустройство на науката изисквала ново решение на теоретичните и практически проблеми на психологията.

След 1931 година конкретно-психологическите изследвания придобиват огромен размах. Съветските психолози утвърждават ново разбиране за предмета на психологията, като започват да анализират психиката и съзнанието като свойство на мозъка и отражение на обективната действителност. Тези години се отбелзват като време, в което се раждат най-плодотворните идеи на материалистическата психология, които естеств-

¹ Е. А. Будилова, Философские проблемы в советской психологии. М. 1967., стр. 35.

вено съставляват основата и на съвременната научна психология. В периода между 30-те и 40-те години става идеино-теоретичното преобразяване на съветската психология, придружено от огромно производство на творчески идеи, тясно свързани със социалистическата практика и марксисткото разбиране на психиката. В центъра на психологическите изследвания стои разработката преди всичко на проблемите на общата и педагогическата психология.

Основен научен проблем, чрез разработката на който принципите на диалектическия материализъм се въплъщават в психологията, е този за формирането на дейността. Най-крупното психологическо дело, извършено в началото на това време, е създадената от Л. С. Виготски теория за същиността, произхода и развитието на висшите психически функции. Едновременно с това А. Н. Леонтиев работи върху онтогенетичното развитие на психиката и към 40-те години оформя своите основни идеи за развитието на психиката. С. Л. Рубенщайн, наред с много други проблеми, разработва принципа за съзнанието и дейността и за детерминизма в психологията. И. П. Блонски реализира марксистки постановки в изследването на мисленето и речта. Д. Н. Узладзе разработва теорията за нагласата и проблемите на „безсъзнателното“. А. С. Макаренко работи върху проблемите на активността на личността и съзнанието. И. П. Павлов доказва рефлекторната природа на психичното. П. К. Анохин обосновава своите идеи за функционалните и обратно-афаренационни системи. Особено внимание се обръща на изследване на психологическото наследство и на неговата марксистка оценка. Б. Г. Ананиев разработва докторска дисертация, в която предмет на изследване е създаването на съветската психология. По това време работят и такива съветски психолози като Б. М. Теплов, К. К. Платонов, В. Н. Мясищев, Н. Ф. Добринин, А. Р. Лурия и много други, които с общи усилия превръщат съветската психология в марксистка наука, оформят идейната система и логика, философски основи и бъдещи перспективи. По думите на А. В. Петровски, по-следните 5 години на 30-те и началото на 40-те години са границата между новата и най-новата история на съветската психология. В тези години се налага съществяването на главната задача, съхранена в продължение на години, когато в 1923 г. К. Н. Корнилов на Първия конгрес по психоневрология изказал мисълта за необходимостта от внедряване на марксизма в психологията. Точно в тези мисли, станали идейна основа в борбата със съществуващи във психологическата наука от нейния исторически предшественик — дореволюционната руска психология. Задачата била, съхранявайки историчественост в развитието на научната мисъл, без ограничение в малките корективи към отдавна отишлите си установки и традиции на идеализма и механицизма, да се създаде на основата на диалектическия материализъм нова установка и да продължат новите пътища за разрешение на основните проблеми на психологическата мисъл. Тази капиталистична задача в основни линии била решена на границата на 30-те и 40-те години, а следващият период утвърдил това решение.¹

Специален период от развитието на съветската психология е военният — 1941–1945 година. Това време е своеобразна практическа про-

¹ А. В. Петровский. История советской психологии. М., 1967, стр. 332.

верка на истиността на постиженията на съветската психология. Психологията била поставена изцяло в услуга на защитата на родината. Научно-изследователската работа на съветските психологи отговаряла на потребностите на фронта и тыла. Не прекъснали обаче и фундаменталните теоретични изследвания. В 1943 година С. Л. Рубинштайн пише статията „Съветската психология в условията на Великата отечествена война“, в която излага нейните основни теоретични и методологични принципи и тяхната стойност за конкретната работа.

Победата на съветските народи в Отечествената война и последващият след нея мирен ентузиазъм дават творческо развитие и в областта на психологията.

След 1950 година се поставя на сериозно обсъждане въпросът за естественонаучните основи на психиката. Предреволюционният и следреволюционен период от развитието на учението на И. П. Павлов, както и дълбоко материалистическите възгледи на И. М. Сеченов все още не били получили марксистка оценка и не били ясно разграничени от рефлексологията и механицизма.

През 1950 година се провежда обединена сесия на АН и на АМН на СССР, посветена на учението на И. П. Павлов. Сесията дава висока оценка на учението на И. П. Павлов, което справедливо се схваща като крайъгълен камък на материализма в психологията. В теорията и практиката на много съветски психологи централно място заемат различни страни от психологическата страна на рефлекторната дейност на мозъка. Б. Г. Ананиев, А. Н. Леонтиев, С. Л. Рубинштайн, Л. М. Векер, Е. И. Бойко, Б. Ф. Ломов, А. Р. Лурия, А. Н. Соколов, Б. М. Теплов, А. А. Смирнов, А. В. Запорожец, Е. А. Будилова, Е. В. Шорохова, М. Г. Ярошевски и много други в средата на 50-те години дават тласък на разработката на рефлекторната природа на психиката, което и днес се чувствува в много изследвания. Едновременно с това тази сесия не решава докрай въпроса за отношението между психично и физиологично, т. е. между психологията и физиологията — положение, което получава правилно освещение едва през 60-те години.

По това време умира и ликвидаторското течение относно съществуването на психологията като наука. Възникнало като вулгарно-нихилическа и необосновано-догматична позиция към учението на И. П. Павлов, ликвидаторите обективно били лишени от научна почва и търсили опора в рефлексологията от 20-те години — факт, който вътрешно довежда до невъзможността за по-нататъшно развитие.

След Павловската сесия през 1952, 1953, 1955 и през 60-те години се провеждат всесъюзни съвещания по психология, на които се разглеждат проблемите на следвоенното развитие, както и отношението към предмета и методите на психологията. Като цяло от 50-те години до втората половина на 60-те години съветската психология се ориентира към развитието на такива приложни клонове, които имат съществено значение за развитието на народното стопанство, разширяват се нейните връзки с другите науки, а това увеличава ефекта от качеството на научноизследователската работа. Силната диференциация на съветското психологическо знание започва още в края на 20-те години, но в този период неговите частни и общопсихологически приноси са безспорни и перспективни.

След 60-те години съветската психология започва своя триумф в условията на приета и издържана научна методология, разгърната програма

за строителството на комунизма, наличие на научно-техническа революция и остра идеологическа борба между двете социални системи. Тези процеси, и особено борбата за създаването на нов тип човек, проектират общото и осъбеното на психологическите изследвания в СССР. Те задължават психологията към настъпление на широк фронт, към реализация на програми с фундаментален и приложен характер. Първите успехи на тези програми могат да се видят в създаването на такива теории като теорията за дейността, опитите за изследване системния характер на психиката, междудисциплинарните функции на психологията, реализацията на личностния подход, комплексността на психологическите изследвания, развитието на категориалния апарат на психологията, оформянето на нейната система и логика и място в системата на науките, интегрирането на прогресивното психологическо наследство със съвременните постижения и др.

Съвремената съветска психология осъществява успешен контакт с такива науки като кибернетиката, теорията на информацията, моделирането, математиката, биологията, в определен смисъл с целокупното човешко знание.

Когато се анализират причините за възхода на тази наука, първостепенно място се отделя на Октомврийската революция. И тук не става дума за толкова за материалните и организационни условия, които предоставя социализът за развитието ѝ, а за неговата същност, която предполага закономерно ликвидиране на ненаучните представи за психиката. Критерии за истинността на психологическото знание в СССР е реалната практика на комунистическото строителство, а неговите обективни потребности определят съдържанието и характера на научноизследователската работа.

В един период от време непосредствено след Октомврийската революция психологията не може да отговори на потребностите на социализма, защото много от нейните положения са лишиени от истинност и научност. Точно поради това първо се изживява осъзнаването на необходимостта от нова психология и след това с немалко усилия става преодоляването на старото по пътя на диалектическото отрицание.

Процесът на изграждането на съветската психология като марксистка наука е свързан и с преодоляването на субективизма, с неразбрране на различията в теориите от гледна точка на марксизма. Типична жертва на такъв подход е Л. С. Виготски и особено неговата книга „Мислене и реч“, заради която някои съвременници го обявиха за антимарксист. Едва след XX конгрес на КПСС бяха публикувани неговите „Избрани психологически произведения“. При това трябва да се знае, че не всички психологи разбират правилно постановлението на ЦК на ВКП (б) за педагогическите извращения в системата на НАРКМПРСА.

Отличителна и основна черта на съветската психология е творческото усвояване на марксовото и лениновото психологическо и философско наследство, както и дореволюционното културно богатство. Върху началята на марксистката методология се откриват обективните закономерности на психиката, научният подход към нейното изследване и разбиране, развитие и практическо приложение.

ИЗГРАЖДАНЕТО НА МЕТОДОЛОГИЧЕСКИТЕ ОСНОВИ НА ДИАЛЕКТИКО-МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКАТА ПСИХОЛОГИЯ ЗА ЛИЧНОСТТА

АС. ПЕТКОВ

Великата октомврийска революция откри пътя за изграждането на диалектико-материалистическата марксическа психология. Стана възможно на нова методологическа основа да се преодолее кризата в буржоазната психология. Става дума за традиционното субективно-идеалистическо интроспективно схващане за същността и природата на психичното.

Интроспективното схващане възниква върху философската методологическа основа на Декартовия дуализъм. Декарт разбира психичното като нещо затворено в себе си, отразяващо не външния свят, а само себе си.

Психозите-емпирици говорят за два опита: външен и вътрешен. Външният опит — това са материалните процеси. Вътрешният опит са процесите и явленията на психичния живот. Външното, материалното е дадено опосредствено чрез психичното. Вътрешното не е опосредствено от нищо. То непосредствено е дадено на субекта и изчерпателно се определя от своето отношение към самото себе си.

Три са основните недъзи на традиционното интроспективно схващане за психичното: първо — психичното се откъства от външната среда и се разглежда като явление, индетерминирано по отношение на нея; второ — противопоставя психичното на неговия материален субстрат — нервно-физиологическите процеси на централната нервна система; трето — откъства психичното от материално-практическата дейност и поведение на человека.

За интроспективното схващане отношението между психичното, от една страна, и външната страна, от друга, не е гносеологически проблем. Във външния опит представителите на емпиричната психология включват и физиологическите процеси. Така те сливат въпроса за външната обективна детерминираност на психичните процеси с въпроса за тяхната нервно-физиологическа основа.

Външният физически свят и вътрешният психичен живот според емпиричната психология не се намират в причина връзка, а в паралелистическо взаимодействие. Паралелизъмът стои изияло върху принципа на дуализма, като противопоставя физическото на духовното. Според Вунд само тогава може да се говори за причина връзка на две явления, когато действието произтича от определена причина и по определен закон. А това според него е възможно само при единородни явления — ако допуснем, че физиологичното е причина за духовното, влизаме в противоречие със закона за съхранение на енергията.¹

Интроспективното схващане откъства психичното от жизнедеятелността и поведението на человека. То не е съществен компонент в трудово-практическата дейност на человека и няма реално съществено значение за

¹ В. Вунд. Душа и мозък, стр. 33.

неговото поведение. С това се обосновава и абстрактно феноменологичното съващање за психичното като пасивно, странично по отношение на човешката дейност явление.

По този начин се отнема възможността за обективно изследване на психиката на человека. Единственият път за изследване на психичното буржоазната идеалистическа психология вижда в субективния метод на самонаблюдението. Непосредствено можем да познаем само собствените си психични преживявания по пътя на самонаблюдението, като ги съзерцаваме у нас самите. Върху основата на нашия опит ние съдим за психичния живот на другите хора. Обективен критерий за истинността на нашето познание не съществува.

Бихевиористичната психология правилно посочва несъстоятелността на горното съващање на интроспективната психология и кризата, до която това съващање води психологията. Изход от тази криза те виждат не в преодоляването на недъзите на това съващање, а в отхвърлянето на психичното като предмет на психологията. Предметът на психологията според бихевиористите не е психиката, а поведението на хората.

Действията на хората според поведенческата психология са машинообразни. Тя ги извежда или само от характера на външните дразнители, или от случайното съвпадение на дразнителя с определено действие. Характерът на поведението на человека според бихевиористите се определя от своеобразната структура, в която се свързват отделните физиологични компоненти на поведението. Специфичното психично изследване на поведението се изключва. Както в интроспективната психология, и тук психичното си остава пасивно, странично явление по отношение на поведението.

Прав е съветският психолог Рубиншайн, който посочва, че бихевиористите всъщност стоят на същите принципи на дуалистични позиции, на които стои интроспективната психология. Разликата се състои в това, че докато интроспективната психология взема за предмет на своите изследвания психичното, интересува се от състоянието на съзнанието, откъснато от поведението на человека, бихевиористите вземат за обект на своите изследвания поведението, но също така откъснато от съзнанието, от психиката.¹

* * *

След победата на Великата октомврийска революция съветската психология се разработва върху философската методологическа основа на диалектическия материализъм. Психичното се разглежда като функция на високоорганизираната материя, мозъка, а по своето съдържание — като отражение на външната обективна реалност. Съветските психологи изследват външната субективна обществено-историческа обусловеност на психиката, съзнанието. Психичното се разглежда не като никаква абстрактна същност на человека, а като отражение на конкретните материални условия на живот, при които той живее и се развива. Това води към разкриване на социалната обусловеност на човешкото съзнание и неговата обществено-историческа същност.

Това залегна като един от най-ползотворните основни принципи при изследване съзнанието на человека, който дава възможност правилно да се разбере същността на човешкото съзнание, неговото съдържание, място

¹ Виж С. Л. Рубиншайн, Основы общей психологии, М., 1946 г.

и роля в живота на човека. Това е принципът на детерминираност на психичния живот на човека от социалните условия.

В изследването на психичното съветската психология отделя особено голямо внимание на разкриването на естественонаучните основи на психичното, на неговия материален субстрат и нервно-физиологични процеси, чрез които се осъществява психичното.

Като използва постиженията на физиологията на висшата нервна дейност, съветската психология посочва ония материални нервно-физиологични процеси, които лежат в основата на психичното и представляват неин материален субстрат.

Това способствува за преодоляването на паралелизма и за победата на научно-материалистическото обяснение на същността на психичните процеси, защото отразява не никакво абстрактно съзнание, а мозъчната кора по-средством определени материални процеси, подчинени на обективни закони. Това са процесите и закономерностите на висшата нервна дейност. Те ни разкриват как външното физическо дразнене преминава в нервен процес и във факт на съзнанието, преработва се в психично-духовно явление.

Друг основен методологически принцип, който има съществена роля за разкриване значението на психичното в живота на човека и за установяване на обективен метод за неговото изследване, е връзката между психика и дейност.

Проблемът за връзката на съзнанието с дейността се поставя в съветската психология в неговото общотеоретично и методологическо значение от видния съветски психолог С. Л. Рубиншайн. Рубиншайн посочва, че психичното представлява вътрешното съдържание на дейността, на поведението на човека. Това вътрешно съдържание намира израз главно в мотивите, целите и задачите на човешката дейност.

Действията на човека не са просто съвкупност от ответни реакции на външните дразнители. „Всяко, дори най-простото реално физическо действие на човека — пише Рубиншайн — е неизбежно и никакъв психичен акт, повече или по-малко насилен с преживяване, изразяващ отношението на действуващия към другите хора, към обкръжаващото го.“¹

Съзнанието, според Рубиншайн, се формира в дейността на човека и се проявява в нея. Съзнание и дейност образуват органическо цяло, но не тъждество. Едни и същи действия и постъпки могат да имат различно вътрешно психично съдържание, различни мотиви. Същевременно различните постъпки могат да имат еднакви мотиви. Ето защо, според Рубиншайн, психологията изучава не поведението само по себе си, а психичното съдържание на дейността, психичното като формиращо се и проявляващо се в дейността. Това открива път за обективен метод на изследване на психичното като органически свързано със структурата на поведението. Последното се регулира от съзнанието като отражение на условията, в които протича действието.

Вътрешното психично съдържание и външната обективна реализация на действието не са тъждествени. Вътрешното, психичното си има своя специфика, която не се свежда до структурата на външното протичане на действието. Иначе психичното познание е излишно.

В своя труд „Битие и съзнание“ Рубиншайн посочва, че психичното като отражение зависи от взаимодействието на субекта с обекта, от не-

¹ С. Л. Рубиншайн — Основы общей психологии, М., 1946 г., стр. 14.

говата дейност. Всяко психично явление като отражение на обективната действителност се определя от своя предмет, но тази зависимост се опосредствува от психичната дейност. Коя страна на предмета ще се наложи на субекта зависи от взаимодействието на субекта с обекта, от неговата дейност.

В същото време трябва да се има предвид — предупреждава Рубиншайн, че жизнените отношения, дейността на човека също зависят от обективната действителност, от предметите, с които той встъпва в отношение. Въздействията на външните предмети и явления върху човека се опосредстват от обусловената от тях дейност на човека. Те имат значение за хората не само като обект на познание. Заедно с това в зависимост от отношенията, които се слагат между субекта и външните условия, предметите и явленията от действителността изпъкват като двигател на поведението, пораждат у човека подбуди към действие — мотиви. Регулиращата роля на психичното според Рубиншайн се проявява в две форми: като подбудителна и изпълнителска регулация. Подбудителната регулация определя какво действие ще се извърши. Отразяващият предмет, доколкото е включен в жизнените отношения на човека и в зависимост от неговото значение за човека, се явява и обект на неговата дейност. Като такъв предметът поражда влечеие у човека и подбудата към действие. По-нататък, в зависимост от своя характер, предметът определя характера и насоката на човешката дейност. Изпълнителската регулация привежда действието в съответствие със ситуацията, в която то ще протече. Тази регулация се осъществява чрез познанието. В нея главна роля играят познавателните процеси. В тази насока в съветската психология се извършват широки изследвания, най-вече за регулиращата роля на познанието, образа в така наречените произволни действия. В последните години все повече обект на изследване стават факторите, закономерностите на вътрешната активност, които подбуждат човека към дейност.

Принципът на единство между психика и дейност, научните дани и опитът от социалистическото строителство все по-ясно и настойчиво поставят проблема за подбудителната регулация на поведението на човека като субект на дейност.

Изследванията в съветската психология сочат, че не всяка дейност оказва формиращо въздействие върху личността, а само онай дейност, която се извършва по вътрешни подбуди и потребности в зависимост от нейните мотиви.

Личността като субект на дейност има активно, избирателно отношение към външната среда, което произтича от формирания се у нея генетичен облик. Влиянието на външната среда върху личността се определя не само от нейното обективно съдържание, но и от психичния облик на личността, който опосредствува това влияние, т. е. педагогическият ефект от това въздействие.

Опитът от социалистическото строителство показва, че за формирането на социалистическо съзнание не е достатъчно само наличието на обективните социални фактори и организация на обществено-трудовата дейност на хората. Тали тези обективни фактори ще оказват формиращо въздействие върху хората, зависи от тяхното отношение към тях, от готовността им да ги възприемат. Това в края на краишата зависи от мотивите на тяхната дейност. Следователно, заедно с изграждането на социалните

обективни фактори във формирането на социалистическото съзнание, трябва да се изгражда и вътрешна готовност у хората да ги възприемат. А това значи да се формират същевременно и съответните мотиви за дейност.

В мотивите се отразява цялата личност, нейното индивидуално своеобразие, вътрешен субективен свят. Това предполага да се познава, да се проникне във вътрешния психичен живот и преживяване на личността. Налага се личностният подход на изследване. Личностният подход ни въвежда във мотивационните сфери на поведение на личността. Той е преди всичко мотивационен аспект. Ключът за разбирането на психологията на личността, както се сочи в съветската психология, лежи в нейните мотивационни сфери.

Последователното, до край провеждане на принципа на единство между психика и дейност води до личностния подход на изследване. Той ни въвежда във вътрешния свят и преживяване на личността като субект на дейност, а не като никакво абстрактно понятие „съзнание-познание“.

Личността става обект на изследване като цялостна конкретна, живееща при определени обществено-исторически условия — макросреда, и специфични индивидуални за нея условия — микросреда. Разкрива се нейният специфичен вътрешен субективен свят, нейните индивидуални качества и свойства.

В класово-антагонистичното общество вътрешният психичен живот и индивидуалните качества на личността в определен смисъл се игнорират. Личността се отчуждава от себе си в процеса на труда, отношенията между хората са обезличени от отношенията на вешите, хората се отнасят един към друг не като личности въз основа на своите индивидуални качества, а като производители и притежатели на стока. Производството е цел, човек — средство. В буржоазната психология личността „изчезва“.

В съветската психология личността става главен обект на изследване. Това има своите дълбоки корени в измененията, които настъпиха в съветското общество след Октомврийската революция. Великата октомврийска революция създаде не само идеологически условия за методологическото преустройство на психологията върху марксистко-ленинската теория с изграждането на социалистическото общество и особено сега с развитото социалистическо общество, но постави на дневен ред проблема за личността, която е централна фигура в развитието на обществото. Личността става цел на производството и същевременно най-важен фактор. Целта на общественото производство е не производство на богатства сами за себе си, а развитието на личността, на нейните същностни сили и качества.

С изграждането на социалистическото общество и най-вече на него-вия висши стадий — комунизма, се създават обективни възможности за истински човешки условия на живот за хората, за пълно проявление на тяхната човешка същност.

Още при социализма личността не може вече да живее без пълно проявление на своите човешки заложби и сили и без истински човешки, непосредствено колективистични отношения между хората. Личността при социализма не е никакви романтични блянове, а в реалното разбиране и овладяване на обществените отношения е дошла до осъзнаване на своите сили и възможности за изграждане на собственото си битие, т. е. условията на своето пълно и истинско човешко проявление и щастие.

Личностният подход на изследване разкрива цялостния вътрешен психичен живот на човека, който в класовото общество се разкъсва, подтиска, игнорира, свежда се до отделни негови съставки, страни, функции, до отделни свойства, заложба — до частичната личност.

В развитото социалистическо общество потребностите и развитието на производството изискват високо равнище на образование, култура, обществено съзнание, вътрешна зрелост и прочее. Психологията започва да се интересува от цялостния вътрешен субективен свят на човека.

При комунизма, а това се проявява още сега при развитото социалистическо общество, самото производство изисква развитието не на отделни страни, свойства, заложби, а на цялостната личност, от което в антагонистичното общество не се интересували.

При социализма всички качества на личността стават обект на изследване, целият вътрешен субективен свят и преживявания като вътрешно условие, което все повече ще оказва въздействие върху мотивите на поведение и труд на хората от социалистическото общество, върху тяхната трудова и социална активност. Личността не се третира абстрактно като никакъв символ в обществените отношения.

Съветската психология върви към човека като жива конкретна личност. Обект на изследване става нейният цялостен вътрешен субективен свят и преживяване. Съветската психология решава проблеми, свързани с цялостната личност, със структурата и динамиката на нейния психичен живот, с мирогледното нравствено и естетическо изграждане на личността, с нейните индивидуални качества, лична съдба и щастие, смисъла на нейния живот.

Съветската психология се стреми да проникне в движещите сили на човешката дейност, да разкрие потребностите, интересите, мотивите, целите, ценностината ориентация, възприетите от личността социални норми — всичко онова, което влиза във вътрешния субективен свят на човека и опосредствува възникната детерминация на неговото поведение.

Това засега е главното методологическо направление в съветската психология, породено от обективните тенденции в развитието на съветското общество, резултат от преобразованията, които се извършват в него след Великата октомврийска революция.

FORMATION OF THE METHODOLOGICAL BASIS OF THE DIALECTICAL MATERIALISTICAL PSYCHOLOGY OF PERSONALITY

A. Petkov

The October Revolution created not only the ideological prerequisites for the methodological reorganisation of psychology on the basis of the marxist-leninist theory, but with the formation of the social society it put on the agenda the problem of the personality as a central figure in the development of society.

The principal unity of psyche and activity leads to a personal approach in psychological investigations. This approach initiates us into the inner world and experiences of man as the subject of the activity, and not as an abstract concept of „consciousness — cognition“.

The object of this study is the entire personality in its inward subjective world and experiences, the structure and dynamics of its psychic life, the ideological and moral aesthetic formation of personality, its individual qualities etc.

ПРОБЛЕМЪТ ЗА РАЗВИТИЕТО В СЪВЕТСКАТА ПСИХОЛОГИЯ

Г. Д. ПИРЬОВ

Основното място на проблема за развитието се определя от това че той има методологическо значение. Ст неговото правилно или неправилно решение зависи решението на редица важни теоретически и практически въпроси не само в сблъстта на психологията, но и на педагогията. От постановката и решението на този проблем се разграничават не само идеалистическите и материалистическите схващания, но и механистическите и диалектико-материалистическите идеи. Затова В. И. Ленин разграничава тези две концепции: „При първата концепция за движението остава в сянка самото движение, неговата двигателна сила, неговият източник, неговият мотив (или този източник се пренася навън — бог, субект и пр.). При втората концепция главното внимание се насочва именно към познание на източника на самодвижението.“

Първата концепция е мъртва, бледна, суха. Втората — жизнена. Само втората концепция дава ключа на „самодвижението“ на всичко съществуващо; само тя дава ключа на „скоковете“, на „прекъсването на постепенността“, „на унищожаване старото и възникване на новото“ (I, стр. 317).

Тази мисъл на Ленин в една или друга степен става основа за разработването на проблема за психическото развитие от страна на съветските психолози, като се използват и редица по-специално насочени теоретически и емпирически изследвания.

На тази основа се формира теоретическото схващане за същността на психическото развитие като спираловиден процес, който не се състои само от количествени натрупвания, но главно от качествени изменения през различните му степени.

Изследванията се насочват към трите главни страни на развитието: възникването и развитието на психиката от най-ранните прояви на живота до неговите най-висши форми, историческото развитие на психиката и съзнанието у человека и онтогенетическото развитие през индивидуалния жизнен път на человека. Като се ограничаваме главно към третия аспект на развитието — онтогенетическия, можем само да отбележим най-съществените моменти от проучванията върху първите два аспекта.

Въпросът за възникването и началното развитие на психиката се разработва от А. Н. Леонтиев в неговата докторска дисертация върху „Развитието на психиката“ (1940) и се доразвива в негови по-късни трудове, събрани във фундаменталния му труд „Проблемы развития психики“ (1959). Като изразява своето несъгласие с идеите на „антропопсихизма“, според който психиката възниква само с появата на человека, както и със схващанията на „панпсихизма“, т. е. всеобщата одухотвореност на природата, а също и с някои междинни схващания, този автор пише: „Нашият възглед се състои в това, че психиката е такова свойство на материята, което възниква само на висшите степени на нейното развитие — на степента на органическата, живата материя“ (17, стр. 10). И все пак психиката не е присъща на всяка органическа мате-

рия, а само на тази степен, когато се появява „раздразненост по отношение на такива въздействия от средата..., които ориентират организма в средата, изпълняват сигнална функция“ (17, стр. 42). А в съгласие с теория на отражението процесът на развитието на най-елементарната психическа функция — усетливостта се „определя от необходимостта правило да се отразяват тази предметна действителност, с която организът се намира във все по-сложни и по-сложни съотношения“ (17, стр. 51).

Същият автор наблюдава три стадия в развитието на психиката във филогенезиса. На първия стадий животното реагира само на отделни свойства на предметите, които имат за него определен биологически смисъл, т. е. задоволяват неговите настъпни потребности. Това е стадият на елементарната сензорна психика. На втория стадий се развива перцептивната психика, при по-сложното отражение на въздействията на околната действителност и начало на закрепване на навиците. Третият стадий е развитието на интелекта, като най-сложно психическо отражение (17, стр. 162—180).

Значителен е приносът на съветските психологи и при проучване на еволюцията на психиката в биологическата система, предимно у висшите животни. Един от първите от тях е Н. Ю. Войтонис, който изследва ориентировъчно-изследователската дейност на маймуните, паметта при отсрочени реакции, началните фази на използване предметите като оръдия за достигане на примамката и стадните взаимоотношения между маймуните (4). Като установява определена приемственост в еволюцията на психиката от животните към човека, Войтонис, за разлика от много западни автори, изтъква качествената разлика между тези две стадии на развитието. „Това, което за човека е съвсем естествен акт, с който той започва развитието си, за маймуната то е предел на достигнатото“ (4, стр. 190).

Друг съветски автор, който прави експериментални изследвания в тази посока, е Г. З. Рогински. Неговите изследвания са главно в три направления: 1) възприятната дейност на маймуните, 2) образуване на навиците и зачатъците на интелектуалната дейност и 3) избирателните реакции и взаимоотношенията между маймуните. Той изследва шимпанзета и заключава: „Такава необикновена пластичност в пренасяне на навиците, такива широки възможности да се обединят, да се комбинират и преустроиват навиците в сложни, насочени действия доказват, че шимпанзето дава съотношението между предметите (ленти и примамки)“ (20, стр. 98). Това вече показва, че на равнището на човекоподобните маймуни има не само навични действия, но и елементарни интелектуални процеси.

Голямото дело на И. П. Павлов и неговите приемници допринесе съществено за осветяване на еволюцията на психиката от животните към човека. Въз основа на бсгато разработената методика на условните рефлекси той установи трите стадия в това развитие: а) стадият на безусловните рефлекси, б) стадият на условните рефлекси от първата сигнална система и в) стадият от условните рефлекси на втората сигнална система, на взаимодействието между двете системи. Тези три стадии (инстанции по думите на Павлов) се отнасят както до филогенетичното, така и до онтогенетичното развитие.

Специално насочени изследвания към развитието на психиката в генетически и сравнителен план са изследванията и публикациите на Н. Н. Ладигина-Котс. В своя капитален труд „Дитя шимпанзе и дитя человека“, плод на десетгодишно проучване при едновременно отглеждането в дома и животно и собствено дете, тя не само анализира подробното поведение на двесте, но и прави сравнителни проучвания по няколко посоки: външния облик на детето и шимпанзето, техните емоции, инстинкти, игри, памет и привички (15, стр. 250 до 453). И въпреки многото прилики, които установява в тези техни прояви, тя ясно разграничава качествено по-високата степен в развитието на човешкото дете. По-специално върху проблема за пътя на психическото развитие е посветен един по-късен нейн труд „Развитие психики в процесе эволюции организмов“ (16), в който прави преглед на различните стадии в това развитие от единоклетъчните организми до приматите, непосредствените предшественици на човека. Ясно се откроява връзката между усъвършенстването на психиката като отражение и развитието на организма, по-специално неговата нервна система — от дифузната нервна система, през верижната нервна система на червите, концентрацията на нервните възли у насекомите, прогресивното увеличаване на главния мозък у гръбначните животни до появяването на кората у висшите животни. Показано е как прогресивното развитие на телесния строеж и органите на усещанията, свързано с появата на все по-сложни и многострани връзки на живия организъм със средата, се е съчетавало с количествените и качествените изменения в жизнената дейност на организмите и с възникването на качествено нови форми на отражение на действителността (16, стр. 229). „По такъв начин, заключава Н. Н. Ладигина-Котс, изучаването развитието на различните форми на отражението, психиката на животните в процеса на еволюцията на живите организми ни дава пълна възможност да разберем от материалистически позиции произхода и развитието на висшите форми на психиката — човешкото съзнание“ (16, стр. 231).

За това допринасят и чоновите проучвания, едно от които е от Н. А. Тих, която публикува труд „Ранний онтогенез поведение приматов“ (23, 1966 г.), в който проследява началото на развитието на три основни форми жизнена дейност през младенческата възраст на приматите: движения, усетливост и начално натрупване на опит. Въз основа на своите изследвания тя идва до изводите, че приматите са продукт на своеобразно филогенетическо развитие, че за човека този филогенезис е толкова различен от животните, че родството му с другите примати е трябвало да се доказва през няколко века. Затова човек и животно, родили се едновременно, започват своя жизнен път с различни стартове и колкото повече порастват, толкова повече се разделят техните пътища (23, стр. 181).

Вторият аспект на проблема за психическото развитие, който се отнася до историческата страна на филогенезиса — антропогенезиса, също се разглежда в някои от трудовете на съветските психологи. В своя фундаментален труд „Основы общей психологий“ (изд. 1940 г.) С. Л. Рубинштайн дава основните насоки за материалистическата разработка на проблемите на антропогенезиса, като го свързва с въпроса за възникването и развитието на съзнанието. „Началото на човешката история, пише той, означава качествено нова степен на развитието, коренно различна от целия предшествуващ път на биологическо

развитие на живите същества. Новите форми на общественото битие пораждат нови форми на психиката, коренно различни от психиката на животните — съзнанието на човека" (21, стр. 109). Характерните за човека нови форми се изразяват в неговата трудова дейност и свързания с него обществен начин на живот. Именно в развитието на обществената трудова дейност се изменят реалните отношения на човека към околната среда и това представлява решаващият факт, по който човек се отличава от животното. С развитието на трудовата дейност на човека, като въздействува на природата и като я изменя, като я приспособява към себе си и господствува над нея (човек) става, превръща се в субект на историята, отделя се от природата и осъзнава своето отношение към природата и към другите хора" (21, стр. 109). По този начин човекът става все по-съзнателен в отношението си не само към другите, но и към своята дейност, към собствената си личност. Паралелно с труда, при съвместната дейност се появява и речта, която е необходима за тази дейност и е важен стимул за развитието на съзнанието на човека. В процеса на антропогенезиса решаващо значение има изменението на начина на живота: слизане на земята, изправената походка, развитието на ръката като орган на труда, общуване с партньорите в труда.

Тези промени не настъпват внезапно и затова не може да се установи пряка връзка между сегашните човеконодбни маймуни и човека. Рубиншайн проследява еволюцията съобразно данните на съвременната наука от преходния стадий на питекантропа (изправената маймуна), през „хайделбергски“ човек, синантропа, неандерландски човек до съвременния нюпо sapient. През тези фази стават промени в организма и се развива мозъкът на човека. „В обществено-производствената дейност на хората, чрез която те изменят околната природа, се изменя и тяхната собствена природа — и физическа, и психическа...“ (21, стр. 111—113).

В този дух са и схвашанията на А. Н. Леонтиев, който в своя „Очерк развития психики“ (1947), поместен по-късно с някои съкращения в книгата „Проблемы развитие психики“ (1959), прави по-аналитично сравнение между фазата на животното и стадия на човека. Докато всяко действие на животното непосредствено е насочено към задоволяване на някаква биологична потребност и постига приспособяване към средата, при човека в условията на обществения труд дейността не е насочена непосредствено само към това и чрез нея се постига не само приспособяване, но и промяна на самата среда. Сложната дейност на човека се подчинява на обществени връзки и отношения. „По такъв начин, заедно с раждането на действието, тази главна „единица“ на човешката дейност, възниква и основната, обществена по своята природа „единица“ на човешката психика — разумният смисъл за човека е това, към което е отправена неговата активност“ (17, стр. 211). Като разграничава смисъла на използването на „оръдие“ от животното и създаването на оръдие от човека, Леонтиев пише: „Животното намира в оръдието само естествена възможност да осъществи своята инстинктивна дейност, като например притегляне на плода към себе си. Човекът вижда в оръдието вещ, носеща в себе си определен обществено изработен начин на действие“ (17, стр. 214). При това този начин на действие не е само индивидуално постижение, а се дължи на овладяване от индивида на опита на обществената практика.

Във връзка с това се подчертава и ролята на речта, както и значението на възпитанието при предаване на този опит.

Въз основа на определението на формиращото въздействие на труда, изтъкнато от класиците на марксизма, А. Н. Леонтиев подчертава, че благодарение на трудовите взаимоотношения между хората се формира психиката и възниква съзнанието и „по-нататъшното развитие на съзнанието се определя от изменящите се особености на производствените отношения между хората в разните исторически епохи. На тази основа Леонтиев проследява формирането на съзнанието на човека от първоначалния строй през класовото общество до социалистическото общество (17, стр. 228—248).

И друг голям съветски психолог — Б. Г. Ананиев — осветлява процеса на антропогенезиса, като се спира по-специално върху друг съществен негов аспект, а именно формирането на личността. Като изхожда от идеята на К. Маркс за това, че „същността на човек не е абстракция, присъща на отделния индивид, че тя е съвкупност на всички обществени отношения“, Ананиев пише: „В зависимост от социално-икономическите формации (социалистическа или капиталистическа) в съвременните условия се изгражда определен цялостен начин на живот — комплекс от взаимодействуващи обстоятелства (икономически, политически, правни, идеологически, социално-психологически и др.). Взаимодействието на човек с тези обстоятелства на живота гредставлява тази или онази социална ситуация за развитието на личността“ (2, стр. 279). Но същевременно този автор подчертава, че личността не е само продукт на историята, но и участник в нейното живо движение, той е обект и субект на съвременността (2, стр. 281). В този ред на мисли Ананиев изтъква важното значение на начините на взаимодействие между поколенията в дадено общество, а във връзка с това и ролята на възпитанието.

Както се вижда, и тримата видни представители на съветската психология, като разглеждат някои аспекти на филогенезиса на съзнанието и на личността, същевременно идват до връзката между филогенезиса и онтогенезиса.

Тази връзка се проявява и в принципа на историзма, т. е. обществено-историческия подход при разбiranе на психическото развитие и в онтогенезиса, както това се подчертава от А. А. Смирнов (22, стр. 253). Този принцип е формулиран от А. Н. Леонтиев по следния начин: „Главният механизъм за развитието психиката на човек е механизъмът за усвояване на социалните, исторически сложилите се форми на дейност“ (17, стр. 275).

С проблемите на онтогенетическото развитие се занимават не само отбеляните дотук автори, но може да се каже всички съветски психологии, особено тези, които работят в областта на детската психология и педагогическата психология като Л. С. Виготски, Г. С. Костюк, А. А. Люблинска, Д. Б. Елконин, А. В. Запорожец, Н. А. Менчинска и много други.

Начален тласък за марксистко-ленинска разработка на проблемите за психическото развитие в индивидуалния живот дава Л. С. Виготски, който създава така наречената културно-историческа теория за развитието на психиката. Според тази теория развитието на висшите психически функции обхваща два вида явления, които са неразрывно свързани, но не се сливат. „Това е първо процесът на овладяване външните средства на културното развитие и мисленето — езикът, пис-

мото, смятането, рисуването; второто — процес на развитие на специалните висши психически функции, които не са разграничени и определени точно и които се наричат в традиционната психология волево внимание, логическа памет, образуване на понятия и др. Едните и другите, взети заедно, образуват това, което ние условно наричаме процес на развитие на висшите форми поведение на детето (6, стр. 37). Като разграничава филогенезиса от онтогенезиса, Виготски обелязва, че докато в първия се открояват два процеса — биологическа еволюция на животните и историческо развитие, по пътя на което примитивният човек се превръща в културен, в онтогенезиса тези два процеса са слети в единен и сложен процес" (6, стр. 38). Тази идея се изразява синтетически така: „Доколкото органическото развитие се извършва в културна среда, дотолкова то се превръща в исторически обусловен биологически процес" (6, стр. 47). Макар че някои от схващанията на Виготски са били подложени на критична оценка, те са имали и имат значително влияние за развитието на съветската психология.

Главните въпроси, които се разработват във връзка с основния проблем за психическото развитие на онтогенезиса, са в значителна степен близки до тези, които се поставят от този рано приключил своя жизнен път талантлив психолог.

Така например по въпроса за отношенията между биологичното и социално-историчното, по който и досега се водят дискусии, по отношение на детското развитие вече има определено становище, което се изразява от Г. С. Костюк по следния начин: „Погрешно е мнението, че в развитието на човек наследствените заложби играят много по-малка роля, отколкото в развитието на растителния и животинския свят." Но като изтъква, че тези заложби не предопределят цялостното развитие на психиката и формирането на личността, той пише: „Наследствените заложби са само възможности за развитието на личността, а не готови нейни психически свойства и качества" (13, стр. 86). Какво ще се получи на тази основа зависи от всичките условия на живота на индивида, средата, възпитанието и най-важното от собствената негова дейност, чрез която той реагира на тези въздействия.

По въпроса за същността на външните въздействия също се изяснява, че средата не е неизменна, че тя не действува механически и автоматически. Във връзка с това се разглежда и специфичният характер на детерминизма на психическото развитие, като се подчертава, че външните условия не действуват механически и непосредствено, а чрез вътрешните състояния на индивида. А това са заложбите, формираните вече мотиви, отношения, придобитите знания и навици, възгледи и убеждения.

Дебело се подчертава активната роля на самия развиващ се индивид, който не е само рецептор на въздействията на средата, но сам променя тази среда и се отнася селективно към нейните въздействия. В тясна връзка с това се намира широко и задълбочено разработената идея за ролята на дейностите в психическото развитие на човека. Тя се основава на марксическата концепция за двойната действена роля на дейностите, която се изразява в това, че чрез тях човек не само променя и създава околната среда, която награжда към своите нужди, но същевременно в дейностите се развива и формира неговата психика.

Тъй като дейностите, особено игровата и учебната дейност на детето, не протичат стихийно, а биват регулирани от възрастните чрез различни възпитателни въздействия, на преден план изпъква ролята на възпитанието в процеса на развитието. Още Виготски, а след това и всички други автори изтъкват неразрывната връзка между обучението, респективно възпитанието и развитието при водещата роля на възпитанието в процеса на психическото развитие. Постановката, че обучението не трябва да върви в „опашката“ на развитието, а трябва да го води, се разработва от редица автори и служи като ръководно начало на някои съвременни педагогически експерименти, като тези, които се ръководят от Д. Б. Елконин, Л. В. Занков и др.

Значимостта на проблема за взаимоотношението между развитие и възпитание наложи да се проведе през 1956/57 година в страните на „Советская педагогика“ дискусия, в която взеха участие редица видни съветски психологи¹. като се подчертава водещата роля на възпитанието, същевременно се изтъква и това, че обучението и възпитанието не може да бъде резултатно, ако не се съобразява със закономерностите и особеностите на развитието през всеки възрастов период. Тази идея беше изразена от Виготски по следния начин: „Да се обучава детето на това, за което не е способно, е също така безполезно, както и да се обучава на това, което то вече умеет да върши само“. (5, стр. 280). Но когато обучението върви пред развитието, тогава то може да извиква на живот тези функции, които се намират в стадия на съзряване, които лежат в „зоната на най-близкото развитие“ (Виготски, 5, стр. 278).

Както в споменатата дискусия, така и в другите публикации върху развитието на детската психика един от централните въпроси е този за движещите сили на развитието. Съгласно диалектико-материалистическото разбиране на развитието изобщо тези сили и относно психическото развитие се намират в противоречията, които възникват в живота на детето, в неговите отношения към действителността. Изтъкват се редица такива противоречия.

На първо място се намира противоречието, което възниква при преминаването на детето от един стадий в друг стадий на своя живот, поради промяна на условията на живот, обществените отношения и доминиращите дейности. Това се наблюдава например при прехода от детската градина в училището, от една училищна степен в друга, от училището в професионалната сфера. Замяната на играта като доминираща дейност през предучилищната възраст с ученето като такава дейност през училищната възраст създава вътрешни противоречия, които трябва да се преодолеят, за да се придвижи психическото развитие напред.

Във връзка с това се намират противоречията между старите интереси и потребности и новите, които се създават при променените жизнени условия; между новите изисквания при променените условия и установените стари навици и привички; между старите знания и новите знания. Отбелоязват се също противоречия между новите задачи, поставени пред детето, и привичките му, вкоренени начини на мислене и форми на поведение; противоречия между „позицията“, заемана от детето в ко-

¹ Бел. ред. В тази дискусия взе участие и проф. Г. Пирьов със статья „О взаимоотношении развития и воспитания детей“, „Сов. педагогика“, 9, 1957.

лектива и равнището на неговите нови претенции; изискванията от страна на другите и от самото него към себе си; противоречия между оценката за детето от другите и от неговата самооценка. „В тези и много други противоречия — пише А. А. Смирнов, възникващи в живота на детето, в необходимостта от тяхното преодоляване са заложени източниците за развитието на психиката на детето като самодвижение, като спонтанно развитие“ (22, стр. 255).

Споменатата дискусия на страниците на „Советская педагогика“ се явиха известни различия между авторите по въпроса за наличието и ролята на вътрешните противоречия, а оттам и по въпроса за спонтанността на развитието. Но преобладаващото мнение брое и си остава в полза на признаването на идеята за самодвижението, изтъкната още от В. И. Ленин. По този начин психическото развитие се вижда не като инертен процес, който се движи от външни сили, а като „самодвижение“, като спонтанно, вътрешно необходимо движение (14, стр. 71).

Споделяйки това схващане, А. Н. Леонтиев изяснява, че диалектико-материалистическото схващане за спонтанност на развитието не означава, че се намалява ролята на срелата и възпитанието, а значи, че се намира правилното решение въз основа на приетото основно положение, че истинската причина за развитието не се намира вън, а вътре в самите същности, в тяхната противоречива природа. С това се утвърждава и принципното положение, че външните причини действуват чрез вътрешните. В тази светлина се вижда и активната роля на самия субект като обект на възпитанието, както и ролята на неговите дейности.

Като изтъква ролята на редица вътрешни противоречия, А. А. Люблинска подчертава ролята на възпитателя, който следи и ръководи тяхната поява и вачините за преодоляването им. „Изкуството на възпитателя — пише тя, се състои в това, да държи в своите ръце целия противоречив и сложен процес на развитието на детето... Педагогът внимателно анализира вече достигнатите от детето възможности всеки ден от неговия живот и съответно с това изменя метода, характера и съдържанието на всите въздействия върху него. Като извиква нужната форма на активност на възпитаника, педагогът осигурява формирането на най-добрите страни на личността на подрастващия човек“ (18, стр. 55).

Ролята на възпитателя за осъществяване психическото развитие не се изчерпва с това. Тя се простира и до главния механизъм на това развитие. „Главният механизъм на развитието на психиката — пише Леонтиев, с механизъмът на усвояване на социалните, исторически изградените видове и форми на дейност“ (17, стр. 275). А това предаване и усвояване на тези форми на дейност, кристализирани в обобщения опит на миналите поколения, се осъществява именно в процеса на обучението и възпитанието. Чрез процесите на учене, които се организират и ръководят при обучението, подрастващите индивиди усвояват обществено-исторически опит, събран в литературата, техниката, в цялата култура и по този начин „формират нови способности, нови форми и видове, пораждат нови структури за отражение на действителността“ (17).

Тази идея намери естественонаучно потвърждение в учението на И. П. Павлов за това, че в процеса на уравновесяването с околната среда, което се осъществява чрез условните рефлекси от първата и втората сигнална система, т. е. в процеса на учението се реализира и развитието.

Като частен случай от общия проблем за психическото развитие се разработват и някои отделни негови страни. Така например проблемът за умственото развитие се проучва в Лабораторията за учене и умствено развитие при Института по психология на Академията на педагогическите науки в СССР под ръководството на Н. А. Менчинска. Установява се, че това развитие е „многоуровенно“ и с иерархическа структура, която има три слоя: а) знанията, техния запас и степен на организация в система; б) интелектуални умения или овладяване на прийоми за самостоятелно „добиване“ на знания и приложението им при решаване на нови задачи; в) оформяне качествата на ума. Изясняват се и условията, при които се осъществява умственото развитие. Развиващ ефект имат не толкова самите знания, колкото начините на тяхното придобиване. Само при условията на активното участие на мисленето придобитите знания оказват влияние върху развитието. Затова и проблемът за развитието на мисленето заема голямо място в тези и други подобни изследвания (например в Киев под ръководството на Г. С. Костюк, на В. В. Давидов, Я. П. Галперин, А. М. Матюшкин, А. В. Запорожец и др.).

Твърде характерно е, че при тези проучвания се констатира тясната връзка между умственото развитие и формирането на личността. „Високото равнище на умственото развитие — казва Менчинска на Петия всесъюзен конгрес на психологите в СССР (юли 1977), по необходимост предполага развитие на цялата личност, а именно: наличие на адекватна самооценка, осъзнаване на своите трудности и възможности, мотивационна готовност за усъвършенствуване на своята учебна дейност, сформиране на установки за творческо усвояване на знанията. Тези особености са тясно свързани с моралната насоченост на личността, с нейните жизнени планове, намерения, с формирането на комунистически мироглед“ (19, стр. 66).

На тази основа се преодолява разединението между обучението и възпитанието, между преподаване на знания и формиране на личността, като се изтъква значението на единния учебно-възпитателен процес за всестранното развитие на децата.

В рамките на проблема за психическото развитие се намира и въпросът за неговата периодизация. За разлика от по-ранните опити за намиране на някаква биологична основа за периодизацията, като например порастването на зъбите (П. Блонски) или половото съзряване; в светлината на диалектико-материалистическото разбиране за ролята на дейностите, основа за тази периодизация се намира в тяхната закономерна смяна и взаимната свързаност. Според това, коя от трите дейности — играта, училището, трудът — заема доминиращо място и играе най-съществена роля за формирането на психическите процеси и изменението на личността, се разграничават трите основни възрасти — предучилищна, училищна и зряла възраст. Но тъй като процесът на развитието се определя и от променящите се жизнени отношения на детето, както до известна степен и от степента на физиологическото съзряване на организма и настъпващите промени в психиката, критериите за периодизацията се усложняват и се налага по-подробно вътрешно диференциране на тези периоди.

Характерно за съвътските психолози по този въпрос не е само комплексната основа на периодизацията, но и разбирането за продължителността на детството, на отделните му периоди, както и психическото им съдържание. По въпроса за продължителността

на детството Н. А. Тих изтъква, че при усложняването на условията на обществения и трудовия живот периодът на детството се удължава и често надхвърля пределите на половото съзряване (23, стр. 18). Обратното, при по-примитивните условия този период се скъсява. Продължителността на отделните стадии на детството също зависи от тези условия и по-специално от възможностите на децата да получават системно образование. „Значи — пише Леонтиев, макар че стадите на развитието се разгределят по определен начин във времето, техните възрастови граници зависят от съдържанието им, а това на свой ред се определя от тези конкретно-исторически условия, в които протича развитието на детето“ (17, стр. 413).

Вътрешното съдържание, което дава психологическата картина на детето през определен период, също така не е абсолютно дeterminирано от възрастта, а се определя от редица други фактори, на първо място от образователните и културните възможности, които то има. Така например опитите, които се извършват в редица експериментални училища в Съветския съюз, показват, че с обогатяване на учебното съдържание и освежаване на методите на обучение се подобрява умственото развитие и се преодоляват онези граници на мисленето, които се поставят същински от буржоазните психологии.

Изобщо трябва да се подчертава, че проучванията както в теоретически, така и в практически план, които съветските психологии извършват, създават нов стадий не само по проблема за психическото развитие, но и в развитието на психологическата наука. Установените резултати и постигнатите от тях изводи и обобщения имат голямо значение за развитието на съвременната психология не само в социалистическите, но и в другите страни. Те имат значение както за правилното разбиране на психическото развитие, така и за резултатното му ръководене в процеса на възпитанието.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ленин, В. И. — Философские тетради, ОГИЗ, М. 1917.
2. Ананьев, Б. Г. — Человек как предмет познания, изд. Ленингр. университета, 1969.
3. Блонский, П. — Возрастная педагогия, М. 1930.
4. Ройтонис, Н. Ю. — Предистория интеллекта, АН СССР, 1949.
5. Выготский, Л. С. — Зарыанные психологические исследования АН СССР, 1949.
6. Выготский, Л. С. — Гавайитие высших психических функций, АПН СССР, 1960.
7. Гальперин, П. Я. — Психология мышления и учения постъпънное формирование умственных действий, сб. Исследования мышления. М. Наука, 1966.
8. Давидов, В. В. — Виды обобщения в обучении, М. „Педагогика“, 1972.
9. Занков, Л. В. — О проблеме воспитания и развития — „Советская педагогика“. 1958.
10. Занков, Л. В. — Развитие учащихся в процессе обучения, АН СССР, М. 1964.
11. Запорожец, А. В. — Развитие разсуждений в дошкольном возрасте, „Дошкольное воспитание“, 1947, 8.
12. Запорожец, А. В. — Психология, Упедгиз, 1953.
13. Костюк, Г. С. — Актуальные вопросы формирования личности ребенка, Сов. педаг. 1949.
14. Костюк, Г. С. — О взаимоотношении воспитания и развитие ребенка, Сов. педагогика, 1956.
15. Ладыгина-Котс, Н. Н. — Диагноз и доля человека, М. 1935.
16. Ладыгина-Котс, Н. Н. — Развитие психики в процессе эволюции организмов, изв. „Советская наука“, М. 1958.
17. Леонтьев, А. Н. — Проблемы развития психики, АН РСФСР, 1959.
18. Любинская, А. А. — Счерки психического развития ребенка, АПН, М. 1959.
19. Менчинская, Н. Н. — Исследования по психологии учения и развития, „Тезисы докладов на V Всесоюзному съезду психологов СССР“, М 1977.
20. Рогинский, Г. З — Навики и зачатки интеллектуальных действий у антропоидов (шимпанзе), Ленинград, 1948.
21. Рубинштейн, С. Л. — Основы общей психологии, УЧПЕДГИЗ, М. 1940.
22. Смирнов, А. А. — Развитие и современное состояние психологической науки в СССР, М., изд. „Педагогика“, 1975.
23. Тих, Н. А. — Ранний онтогенез поведение приматов, изд. ЛГУ, 1966.
24. Эльконин, Д. Б. — Детская психология, М., УЧПЕДГИЗ, 1960.

THE PROBLEM OF DEVELOPMENT IN SOVIET PSYCHOLOGY

G. Piryov

The article underlines the chief place and the methodological importance of the problem of development; it establishes the results of the Soviet psychological investigations on this problem. The arising and the initial psychic development in its phylogeny are studied in a series of successive basic investigations. The contributions made by J. Vycetnis, G. Z. Roginski, I. P. Pavlov, N. N. L'edigina-Kcis, N. A. Tich are pointed out. Then the views of A. N. Leontiev, S. L. Rubinstein, B. G. Anan'ev as regards the anthropogenesis, the causation and development of consciousness are treated.

The main part of the article is dedicated to the ontogenetic development of the psyche of man. Underlining the initial impulse given by L. S. Vygotski with his Cultural and Historic Theory of the Development, the author displays the opinions of the Soviet psychologists (G. S. Kostyuk, A. A. Lyublinska, N. A. Menchinska, A. A. Smirnov, D. B. Elkonin, P. Y. Galperin etc.) in respect of the role of the biological, social, and historical principles for the formation of the psychic processes and properties, and of the inward controversies as a stirring factor for development, as well. The attempts at determining the periodization of the psychic development on the basis of the dominating activities are not given; further the characteristics of the psyche during every period of the ontogenetic, determined not only by the age but by the concrete educative and social conditions for man's life, as well, are established.

The results and generalizations for the psychic development have a big importance both for the right understanding and the effective guidance of this development in the process of education.

РАЗВИТИЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА МИСЪЛ В БЪЛГАРИЯ ПОД ВЛИЯНИЕ НА СЪВЕТСКАТА ПСИХОЛОГИЯ

Проф. З. ИВАНОВА

В началото на настоящото столетие психологията в България се развива главно под влияние на идеалистическите школи предимно на немската психологическа и философска мисъл. Въпросът за отношението между психичното и физиологичното се обяснява с възгледите на психофизическия паралелизъм. Приема се психичното като първично, наред с физиологичното, без да се разкрива сложното взаимодействие между психичното и материалното, без да се разглежда психичното като продукт на високоорганизираната материя. Намират изява също така идеалистическите схващания на волунтаризма и функционализма. По-късно проникват идеите на прагматизма, ремкианството и фройдизма, които оказват влияние върху развитието на психологическата мисъл у нас. Но характерно е също така противопоставянето на тези възгледи от гледище на материалистическата философия и психология. За това особено много допринася марксистко-ленинската подготовка на ръководните кадри на Българската комунистическа партия, чиято висока философска ерудиция води до бързо възприемане и развитие на идеите на Октомврийската революция. На тази основа се води ясно изразена борба срещу проникващите у нас идеалистически възгледи, прави се сериозна критика на метафизическите схващания в психологията. Това е характерно не само за периода след Октомврийската революция, но също така и в периода на нейната идеяна подготовка на основата на марксизъм-ленинизма. Всичко това откъроява развитието на българската психологическа мисъл до социалистическата революция у нас ясно изразени две основни тенденции — идеалистическа и материалистическа психология и подчертаната борба между тях.

Идеите на Октомврийската революция създадоха условия за изостряне на борбата между представителите на идеалистическата философия и диалектическия материализъм. Това е важна предпоставка за изграждането на психологията като наука на материалистически основи. Диалектическият материализъм даде нова методология и с това сигурно средство в борбата срещу буржоазната идеология.

В периода непосредствено след Октомврийската революция през 20-те и по-късно през 30-те години се поставят въпроси както относно критиката на идеалистическите школи, така и относно изграждане на психологическата мисъл на марксистко-ленински основи. Това е период, в който у нас се правят първите стъпки на методологична преориентация на психологията. Започва все по-остра борба срещу проникващата у нас идеалистическа психология.

През 30—40-те години е характерна активно изразената вече на широк фронт борба срещу буржоазните възгледи в психологията. Критиката засяга главно волунтаризма, функционализма, педологизма, прагматизма, ремкианството и други школи. Критиката се насочва също така и към опитите за проникване у нас на фройдизма и по-специално срещу опи-

тите да се търси връзка между марксизма и субективния идеализъм, включително и биологизма на фрайдовата школа. Острата борба у нас между представителите на отбелязаните по-главни школи на идеалистичката философия и психология и представителите на диалектическия материализъм допринася за изграждане на психологията като наука.

За развитието на българската психологическа мисъл оказват голямо влияние съветските книги, проникнали твърде рано у нас. Това дава възможност за запознаване с възгледите на класиците на психологията в Съветския съюз, а също така и с възгледите на прогресивните психологи, работили в периода преди революцията. В отделни случаи се пренася и непосредствено полученият опит в СССР.

Периодът на активно преустройство на съветската психология на нови методологически основи дава отражение и върху развитието на марксистката психологическа мисъл в България. Тези начални влияния още през 30-те и 40-те години намират отзук сред прогресивната интелигенция у нас и дават основите за формиране на материалистически светоглед по някои въпроси на психологията. Сравнително рано, макар и не в тяхната пълнота, се поставят на обсъждане и анализ въпроси на взаимовръзката между психологията и диалектическия материализъм, взаимовръзката между психичното и физиологичното, а по-късно взаимовръзката между психика и дейност, проблемите на развитието и неговите закономерности в онтогенетически и филогенетически аспект. Всичко това дава началото на преустрояване на българската психологическа мисъл, като този процес е сравнително бавен и труден, засяга в първия етап главно критика на буржоазната психология. На тази изходна основа след социалистическата революция у нас се осъществява сравнително бързо преустройване на психологията, за което вече са създадени необходимите обществени и идеологически предпоставки за целенасочено повлияване от идеите на Октомврийската революция.

След социалистическата революция в България психологическата мисъл се развива решително под влияние на теорията на отражението, философията на Ленин, материалистическата диалектика. На тази основа започват да се разглеждат основните въпроси на психологията, главно за взаимовръзката между психичното и физиологичното, за детерминираността на психиката. Постановката по тези въпроси се гради върху възгледите и дискусиите в СССР относно методологическите основи на детерминизма в психологията и осъбено под влияние на концепцията на С. Л. Рубинштайн за въздействие на външните условия чрез вътрешните състояния. Характерно е също свързването на психологията с актуални въпроси на идеологическото възпитание на новия човек и преустройството на обществото. Във връзка с това възникват въпросите за преодоляване на капиталистическите отживелици в съзнанието на трудещите се. Под влияние на съветската психология в този период на преден план се поставят философско-методологическите въпроси на психологията с ориентираност към диалектическия материализъм. На тази основа са и първите опити за изграждане на психологията като цялостна научна система.

Съветският опит дава отражение и с приложението на учението за висшата нервна дейност и по-специално на рефлекторната теория в психологията за обясняване физиологическите основи на психологичните процеси и състояния. Имаме предвид главно идеите и изследванията на И. Сече-

нов и И. Павлов. От значение е материалистическото разбиране на психичното като рефлекторна дейност. В тази светлина се обсъжда един от основните въпроси за отношението между психичното и физиологичното. Провеждат се както в СССР, така и у нас съответни дискусии. Рефлексторната теория допринася за изясняване редица механизми на психичното, но тя не изчерпва сложните механизми на психична регулация. Едностраничното опиране само на тази теория води до стесняване предмета на психологията и до застой в развитието на специфични за психологията проблеми което проличава в насочеността на психологическата мисъл в този период в Съветския съюз и отражението му у нас.

През 60-те и 70-те години психологията в България се характеризира с нова ориентираност на основните проблеми, която до голяма степен е повлияна от развитието на психологическата мисъл в Съветския съюз, от по-нататъшното доразвитие на идеите на Октомврийската революция. Поставят се въпросите за взаиморъзка между психика и дейност, за същността на личността и нейното формиране, за сложните механизми на психична регулация на човешката дейност, за разкриване на закономерностите на индивидуалното и общественото развитие. Това е период, през който интензивно се развиват психологията на личността, социалната и трудовата психология. Разкриват се сложните взаимовръзки между личност, дейност, труд, обществена среда, възпитание. За това допринася проблемната насоченост и приносът на психологията в изграждане на комунистическото общество, отбелянано в редица партийни документи на СССР и в Априлската линия на Българската комунистическа партия. Във връзка с това се поставят актуални въпроси за формиране на социалистическия сблък на личността и обществото, преодоляване буржоазните остатъци в психиката на съвременния човек, психологията в услуга на идеологическия процес; изграждане сблика на личността, фактори за формиране на личността и др.

Интензивното развитие на експеримента в психологията и свързването на теорията с експерименталните постановки разкриват нов етап във светската психология и допринасят за търсене на нови методи за изследване, за комплексен подход към изучаване на психологическите явления, за функционален и системен анализ, за използване на личностния подход, за моделиране на психичните явления и др.

Като имаме предвид тези основни етапи в развитието на българската психологическа мисъл под влияние на съветската психология, отразила и въплътила идеите на Октомврийската революция, ще спрем вниманието върху някои значими за нас проблеми.

1. Проблемът за детерминираността в психологията се поставя върху основата на разкриване сложната взаимовръзка между вътрешното и външното, на сложните регулативни механизми на човешкото поведение. Решително се преодолява възгледът за двойствената детерминираност — биологична и социална. Търси се нов методологически подход при разкриване психологическите закономерности на взаимовръзката между личност и среда, движещите сили във формиране на личността, взаимовръзка между личност и колектив и др. Това дава нов поглед не само при разясняване основните методологически въпроси на общата психология, но и във възрастовата психология при изучаване същността, факторите и движещите сили на развитието, което е от особено значение за детската и педагогическата психология.

2. Проблемът за отношението между психичното и физиологичното се изяснява върху основата на схващанията на диалектико-материалистическия детерминизъм. Главно учението на И. П. Павлов и на П. К. Анохин за висшата нервна дейност допринесоха да се разкрият някои съществени страни, засягащи естествонаучните основи на психологията: рефлекторната теория, физиологическите механизми на психичните процеси, физиологична регулация на дейността и др.

Специфично за нашата страна е изграждането на естествонаучните основи на педагогическата психология, по-специално разкриване закономерностите на учебния процес в светлината на теорията за висшата нервна дейност. Но у нас, както и в Съветския съюз се стига до едностранично схващане за тъждественост между висша нервна дейност и психика и до опасност от физиологизиране на психологията, застъпвано от някои представители на психологията и физиологията. В отговор на тази тенденция бе направлена остра критика срещу това едностранично приложение на учението за висшата нервна дейност в психологията.

3. Проблемът за развитието намери съществено място в съветската психологическа мисъл и даде отражение върху изграждането на основни методологически концепции на общата, детската и педагогическата психология. Изходно място заема схващането за детерминираността на психичното развитие чрез външните въздействия и по-специално опосредствуваното отражение на тези въздействия, т. е. тяхното преработване в и чрез психичното. Диалектико-материалистическата теория за същността и закономерностите на развитието дава научна основа за противопоставяне на идеалистическите възгледи за спонтанност на развитието, функционализма, персонализма, за предопределеност от биологичните и социалните фактори, т. е. срещу теорията на двата фактора. Диалектико-материалистическият подход дава възможност да се разкрият движещите сили и стадии на развитие, ролята на диалектическото противоречие, сложните механизми на изграждане на личността, водещото значение на възпитателното въздействие. За българската детската психология е характерно търсенето на нови критерии за възрастова периодизация на основата на доминиращите дейности и жизнени взаимоотношения при съвременните социални и образователни условия.

4. През последните години под влияние на съветската психология особено място заема проблемът за взаимовръзка между психика и дейност. Подчертава се ръководната роля на дейността за психичното развитие. Психичното се характеризира като втрешно съдържание на дейността, изразено в целите, задачите и мотивите на дейността, психичното се разглежда като отражение чрез дейността на човека. Това има особено значение не само за общата психология, но и за социалната, трудовата, педагогическата психология. Схващането за дейността като съзнателна, целенасочена, свързана с обществените потребности, мотивирана и творческа дейност, изучаването на нейната структура обясняват формиращия характер на учебната и трудовата дейност, закономерностите в процеса на обучение, труд и общуване, както и регулативните механизми на сложните взаимоотношения в тази насока.

5. Идентите на Октомврийската революция поставиха в нова светлина и проблема за труда, неговата роля за развитието на човека във филогенетичен и онтогенетичен план. Намират приложение и по-нататъшно раз-

витие щатите за формиране и възпитание на човека в и чрез труда. Това има значение не само за развитието на психологията на личността и педагогическата психология, но получава особен смисъл в психологията на труда. Актуални стават въпросите за взаимовръзката между човека и труда при настъпалите промени в характера и съдържанието на труда в условията на технически прогрес и по-специално в условията на изграждането на социалистическо общество. Това налага изясняване ролята и функциите на човека в съвременното производство, психологически фактори за производителността на труда, психологически аспекти на взаимовръзката между личност и професия, формиране на личността в трудово-профессионалната дейност, критерии, определящи професионалната пригодност и трудова активност и др.

6. Особено място в развитието на психологическата мисъл у нас заема през последните години проблемът за личността. Основната концепция за личността се традиционно базира на взаимодействието между личност и обществена среда, осъществявано в процеса на дейността. Под влияние на марксизма-ленинизма изучаването на личността се насочва към разкриване нейната същност, движещи сили на развитие, структура на личността, закономерности на отражението на обективните обществени отношения, обществени фактори за формиране на личността, ролята на възпитанието и труда. У нас провокацията засяга изясняване ролята на обществената среда за формиране на личността, мотивационно оценъчно отношение на личността към социалната среда, психологически анализ на облика на личността, главно във връзка с потребностите и мотивите, ролята на възпитанието и самовъзпитанието в условията на социалистическото общество, психология на идеологическото възпитание и др.

7. Проблемите на възпитанието и обучението също се разработват на диалектико-материалистически основи. От методологична гледна точка идеите на Октомврийската революция допринасят за разясняване психологическите основи на процеса на обучение и възпитание, за разкриване взаимовръзката между обучение, възпитание и развитие, за изясняване същността на психичните процеси и тяхната идя в учебната дейност, за задълбочен анализ на същността и закономерностите на учебния и възпитателния процес и възможностите за тяхното управление, по-специално структурата и управлението на познавателната дейност, за особено-стите и етапите на мислене в процеса на учене. Установената тясна взаимовръзка между съветските и българските психологи води до по-нататъшно изграждане на психологията на обучението.

Този кратък преглед показва главните насоки, в които се развива българската психологическа мисъл под влияние на съветската психология.

Най-новите тенденции в развитието на съветската психология, която доразвива идеите на Октомврийската революция в условията на развитото социалистическо общество и в условията на технически прогрес, се ориентират към цялостен анализ на взаимовръзката между личност и дейност, структура на личността и особености в процеса на нейното формиране, свързано със социалистическия начин на живот, чиа на психична регулация и управление, взаимовръзка между психически процеси, качества и състояния, изучаване на психическите процеси като сложни динамични системи и други проблеми на съвременната психология.

У нас също се поставят актуални задачи във връзка с изучаване закономерностите във формиране на зрялото социалистическо общество и

социалистическия тип личност, изучаване психологическите проблеми, свързани с техническия прогрес, разкриване психологическите проблеми на развитието и възпитанието, повишаване ефективността на идейно-възпитателната работа, изучаване психологическите закономерности на взаимовръзката между личност, колектив, труд, професия, психология на съциалното управление. Това предполага осъществяване на по-пълно обвързване на психологическата наука с обществената практика в различни области на стопанството, техниката, културата, образоването и др.

Идеите на Октомврийската революция и съветските постижения в областта на идеологията и психологията допринесоха за издигане на социалния престиж на психологията у нас, за задълбочено развитие на методологията и теорията, както и за приложение на психологията в социалистическата практика, в идеологическата работа и възпитание на новия човек в развитото социалистическо общество.

THE DEVELOPMENT OF THE PSYCHOLOGICAL THINKING IN BULGARIA UNDER THE INFLUENCE OF THE SOVIET PSYCHOLOGY

Z. Ivanova

The tendencies and stages of development of the Bulgarian psychological thinking under the influence of the October Revolution are treated in this paper. The importance of criticism of bourgeois concepts in psychology from the point of view of the dialectical materialism is noted as well as the reorganisational stages of psychology in this country. The reorganisation of the Soviet psychology has also a decisive importance. Two basic stages are pointed out connected with the ideological orientation and active criticism in the period before the socialist revolution in Bulgaria one the hand, and on the other the formation of psychology as a science based on dialectical materialism.

A brief review of the problems connected with the application of the dialectical materialism in psychology determining the methodology and the new concept of determinism clarifies the correlation between the psychic and the physical. The problems connected with the nature, regularities and factors for the psychic development are underlined; further the correlation between psyche and activity, educational psychology and learning are also treated. The place of the personality's psychology and formation are also discussed. Special attention is drawn to the interdependence between personality and labour. Thus the basic question of the psychological developments in Bulgaria under the influence of the Soviet psychology are described.

ВЕЛИКИЯТ ОКТОМВРИ И ПРОЛЕТАРСКИЯТ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗЪМ

KP. ГАНОВСКА

Великата октомврийска социалистическа революция, чиято 60-годишнина празнуват сега всички народи, откри пътя към социалното освобождение и към духовното възраждане на човечеството. За пръв път трудащите се, начело с работническата класа, станаха господари на своите съдбини. Тя не е случайност, а необходимост, закономерност и откри началото на епохата на прехода от капитализма към социализма. Няма друго събитие, което да е оказвало толкова силно влияние върху съдбата на хората от цял свят, както извършената от работниците и селяните пролетарска революция в Русия, която се характеризира с дълбоки социално-политически промени в полза на мира, демокрацията, националната независимост и социализма. То показва пътя за освобождението и на другите народи.

Със създаването на марксизма като идеология на работническата класа К. Маркс и Ф. Енгелс разкриха, че работниците от различните страни имат общи интереси в борбата срещу буржоазното господство, эксплоатацията, безправието и затова жизнена необходимост за тяхното освобождение са интернационалното единство, взаимопомощта и сътрудничеството. Esto защо основоположниците на научния комунизъм в „Манифеста на комунистическата партия“ провъзгласи бойния призив „Пролетарии от всички страни — съединявайте се!“, който стана знаме в борбата на всички трудащи се за социалното им и национално освобождение. На тази база бяха изградени „Интернационалите“ на работническото движение. Нашата партия още при своето създаване застана решително на позициите на пролетарския интернационализъм.

Ленин по новому разреши проблемите за пролетарската революция в епохата на империализма и разкри, че тя ще се извърши не едновременно във всички капиталистически страни, а може да започне в няколко или даже в една отделна страна, ако са налице съответните обективни и субективни условия. Такава страна в началото на XX век се оказа Русия, която беше синтез на всички основни противоречия на империализма и Октомврийската революция стана потвърждение и реализация на великото марксистко-ленинско учение.

Великата октомврийска революция, пролетарска по съдържанието си, беше дълбоко народна революция. Тя потвърди, че пролетариатът, като се бори за своите интереси, изразява и защищава същевременно и интересите на другите подтиснати класи и слоеве, на прогресивните сили в страната и в целия свят. „Ние имаме право да се гордеем и ние се гордеем, че на нас се падна щастието да започнем построяването на съветската държава, за да почнем с това новата епоха на световната история, епохата на господството на новата класа, подтисната във всички капиталисти-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 33. стр. 36.

чески страни и вървяща навсякъде към нов живот, към победа над буржоазията, към диктатура на пролетариата, към освобождаване на човечеството от игото на капитала, от империалистическите войни.¹⁴ Победата на революцията откри пътя за претворяване в живота идеалите на социализма.

В новите исторически условия В. И. Ленин също разви творчески иденти на интернационализма, издигайки лозунга не само „Пролетарии от всички страни, обединявайте се.“, а „Пролетарии и всички отрудени хора — обединявайте се“. Той установи, че революционният процес в условията на империализма обхваща борбата на всички подтиснати онеправдани групи и прослойки, подчертавайки, че най-важно условие за победата над империализма е изграждането на здрав съюз на всички трудащи се демократични и революционни сили начело с работническата класа.

Популярността на международната работническа солидарност се посрещна от световната буржоазия със страх и ненавист. Тя предпrie борба с най-различни средства да разедини това интернационално единство на работническата класа, да смаже революционната борба на трудащите се, която продължава и до днес.

След победата на Великата октомврийска социалистическа революция се създадоха обективни възможности, щото преходитът към социализма да се извърши и в страни, изостанали в своето икономическо развитие, но които могат да се опрат на помощта на първата социалистическа държава.

Пред работническата класа и болневишката партия след победата на революцията се изправиха трудните задачи на социалистическото строителство. Съветската власт трябваше да се справи с контрареволюцията, с империалистическата интервенция, с глада и разнебитеното народно стопанство.

Една от основните задачи на Октомврийската революция е и извършването на социалистическа културна революция, смисълът на която фактически е смъкването от власт на буржоазията и помешчиците от идеологическия, културния фронт и приобщаването на трудащите се към положителните прогресивни страни на науката и културата; да се изгради нова социалистическа култура, която, изградена върху социалистическата икономическа основа и марксистко-ленинска наука, да стане мощен фактор в социалистическото строителство; друга задача е създаването на нови кадри из средата на трудащите се, комунистическо възпитание и изграждането на новия, всестранно и хармонично развит гражданин. Социалистическото общество, което се изгражда организирано и планомерно под ръководството на Комунистическата партия, върху научните основи на марксизма-ленинизма, е най справедливото, най-съвършеното, което познава историята на човечеството. То изисква изграждането на нов тип личност, въоръжена с марксистко-ленински мироглед и метод, непрекъснато усъвършенстваща своите знания и възпитание, да има комунистическо отношение към труда и собствеността, предана на партията и делото на комунизма, да бъде патриот и интернационалист, политически, нравствено, естетически и физически възпитана, да бъде колективист и да има комунистическо отношение към хората — отношение на взаимно уважение, почит и доверие; да бъде принципна, инициативна, с воля и

¹⁴ В. И. Ленин — Съч., т. 33, стр. 36.

характер. Новият тип човек трябва да се изгражда не само, за да строи социализъм, но и да живее по социалистически, по комунистически. Такава личност се налага да изграждат всички страни, които са тръгнали по пътя на социализма, това е обща закономерност и всъщност е и интернационална задача, която се оствършава съобразно конкретните условия във всяка страна.

Под ръководството на большевишката партия великият съветски народ преодоля всички трудности. Практическите успехи в дейността на партията потвърдиха правилността на теоретическите предвиждания на учението на Маркс, Енгелс и Ленин за революционното преобразяване на обществото. Съветският съюз се превърна в могъща социалистическа държава с високо развити производителни сили, с развиваща се социалистическа демокрация, с огромни постижения в науката и културата, с военен потенциал, вдъхващ респект на войнолюбците.

Още от самото начало по своя характер Октомври надхвърли националните граници на Русия и е интернационално явление. Социализмът, като най-прогресивен и хуманен обществен строй, бързо завладяваше сърцата и умовете на трудовите хора по света. Октомври бележи началото на общата криза на капитализма; той даде мощн тласък на революционното работническо движение на цялата планета, което постигна победа на социалистическата революция в редица страни на Европа и Азия, покъсно и в Узбекистан и доведе до образуването на световна социалистическа система. Октомврийската революция даде мощн тласък на национално-освободителните борби на колониалните и подтиснатите народи, разкри насоките за необходимостта от обновяване на света. Тя оказа непосредствено въздействие върху съдбата, настоящето и бъдещето на цялото човечество.

Великият октомври ярко разкри своя дълбок интернационален характер. Неговото интернационално значение, както посочва Ленин, се състои в това, че основните черти на Октомврийската революция имат „не местно, не специфично-национално, не само руско, но и международно значение“¹, т. е. че и другите страни, които тръгват по пътя на своето освобождение, по пътя на прехода от капитализма към социализма, ще повторят същите основни черти, но при техните конкретно-исторически условия. Ленин обоснова принципиалното изискване за последователно прилагане на посочените по-горе общи и основни принципи на революцията съобразно условията на всяка отделна страна. С това беше обогатена и развита тезата за многообразието на формите на прехода от капитализма към социализма. Като слага начало на революционните социалистически преобразования в света и като създаде първата в света социалистическа държава със своите огромни икономически и културни постижения, тя стана опора и оказа мощн тласък върху развитието на революционните сили в света. Нашата партия не само посрещна с възторг Октомврийската революция, но и решително застана на страната на Ленин и большевиките, разбра нейния интернационален характер, т. е. че тя сочи пътя и за нашето освобождение.

60 години идеите на Великата октомврийска социалистическа революция шествуват победоносно. След Втората световна война, възду-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 5.

шевени от победата на Великия Октомври, по примера на съветските народи и под грохота на историческите победи на съветската армия-освободителка, в редица страни на Европа и Азия народите се вдигнаха на оръжие, събориха буржоазно-фашистките правителства и взеха властта в свои ръце, тръгнаха по пътя на социализма. Имперализмът губи все нови и все по-сериозни позиции. В периода на разпадането на колониалната система, настъпило под непосредственото въздействие на социализма, все нови страни и народи, завоювали своята свобода и независимост, тръгват едни по некапигалистически път, а други — открито по пътя на социализма. Революционната борба разширява и обхваща все нови страни и райони, придобивайки световен характер.

Водеща роля в световния революционен процес днес играе социалистическата общност, начало със Съветския съюз. Развитието на световната система на социализма представлява най-важната страна на съвременното обществено развитие. Тя действува като решаваща сила в борбата на народите за мир, демокрация и социален прогрес, нейното влияние върху хода на световните събития става все по-силно и по-дълбоко. Укрепването на единството на социалистическата общност в защита на нейните завоевания е свещен интернационален и патриотичен дълг за всяка марксистко-ленинска и работническа партия, за всеки комунист. А тога значи пролетарският интернационализъм да бъде в действие.

Трудно е да се обхване всичко ново, с което В. И. Ленин обогатява теорията и практиката на революционното преобразяване на обществото. Някои от основните направления в неговата и на съратниците му дейност по отношение теорията и практиката на интернационализма се състоят в следното:

В. И. Ленин създаде партия от нов тип — партия, която осъществи Великата октомврийска революция и стана знаме на пролетарския интернационализъм. В. И. Ленин и комунистическата партия създадоха първата в света социалистическа държава, изградена върху принципите на интернационализма, братството и дружбата между народите (повече от 100 нации и народности са включени в едно могъщо, многонационално единство). По инициатива и под ръководството на В. И. Ленин се създаде Третият комунистически интернационал (1919 г.), който изигра изключителна роля във формирането, организирането и идейното укрепване на комунистическите и работнически партии, на чиято основа израсна съвременното комунистическо и работническо движение.

В. И. Ленин провъзгласи и на практика осъществи основните принципи на външната политика на социализма, която винаги е била и ще бъде политика на мир, мирно съвместно съществуване и дружба между народите.

В. И. Ленин и съратниците му, комунистическите и работнически партии имат огромен принос в развитието на теорията на научния комунизъм. С развитието на революционната теория и практика на социалистическото строителство също се развиват и обогатяват идеите и принципите на интернационализма и от другите комунистически и работнически партии.

Твърде накратко ще се спрем на основните моменти в историческото развитие на интернационализма. Първият етап обхваща времето от възникването на интернационализма като научна идеология (в средата

на миналия век) до Великата октомврийска социалистическа революция. Идеите на пролетарския интернационализъм широко се разпространяха сред трудащите се в целия свят и станаха знаме в борбата им за освобождение от социален и национален гнет. Вторият етап обхваща периода от Октомврийската революция до победата на народнодемократичния строй в редица страни на Европа и Азия след Втората световна война. За пръв път в историята на човечеството беше създадена една многонационална държава, в която се установи братско сътрудничество и дружба между различни нации и народности. Напълно се потвърди правилността на марксистко-ленинските интернационалистически идеи. Третият етап в развитието на интернационализма започва с възникването на световната социалистическа система и продължава и до днес. В новите исторически условия пролетарският интернационализъм се издига на една качествено нова, по-висша степен — социалистическия интернационализъм. Той има своите характерни черти и особености, които възникнаха още на втория етап в развитието му — в съветската държава, и се развиват по-нататък в условията на социалистическата общност. В новата историческа обстановка марксистко-ленинските идеи на интернационализма стават господствуваща идеология и политика не само в рамките на една многонационална държава, а и във взаимоотношенията на социалистическите държави. Стават най-важен принцип на международното комунистическо и работническо движение, принцип на политиката в съветската многонационална държава и принцип на социалистическите страни в междудържавните им отношения.

Принципите на социалистическия интернационализъм в отношенията между социалистическите държави и нации става принцип на международното право и норми. Това получава своето юридическо оформяне в редица договори, законодателни актове, съместни декларации и заявления на социалистическите страни. Интернационалната солидарност на комунистите е израз на факта, че интересите на работническата класа в отделните страни са неделими от интересите на цялото международно работническо движение.

Висша форма в проявата на интернационализма и главен негов критерий е отношението към Съветския съюз и световната социалистическа общност. Нашият велик вожд и учител Г. Димитров още през 1937 година писа, че „Няма и не може да има друг по-верен критерий за определяне кой е приятел и кой враг на делото на работническата класа и социализма, кой е привърженик и кой противник на демокрацията и мира освен отношението към Съветския съюз. Пробният камък за проверяване на искреността и честността на всеки деец на работническото движение, на всяка работническа партия и организация на трудащите се, на всеки демократ в капиталистическите страни е тяхното отношение към великата страна на социализма¹. Думите на видния революционер и интернационалист напълно запазват своята сила и в наши дни.

В своята реч пред Берлинската конференция през 1976 г. другарят Тодор Живков подчертава: „Както преди шест десетилетия, така и днес отношението към Съветския съюз и неговата комунистическа партия си остава за нас, българските комунисти, най-сигурният критерий, пробен

¹ Г. Димитров, Съч., т. 10, стр. 392.

камък за верността към комунистическия идеал.“ Сътрудничеството и дружбата с КПСС не е случайност, а необходимост, закономерност на световния исторически преход към социализма.

Не можем да не отбележим, че всички онези, които не желаят или не могат да разберат интернационалния характер на Октомврийската революция, независимо от какви позиции и под какво знаме го отричат, съзнателно или несъзнателно, фактически подпомагат империалистическата реакция, която се стреми всячески да дискредитира постиженията, политиката и успехите на Съветския съюз и на социализма.

Също така на погрешни позиции са и онези, които се борят срещу интернационализма на работническата класа, като се стремят да противопоставят една партия на друга, един народ на друг и чиято крайна цел е пак дискредитирането на работническата класа и на всички трудещи се. Империализъмът представлява най-сериозна опасност за народите от целия свят, както и за независимостта на народите от бившите колониални и зависими страни. Опитът показва, че действителна независимост и национално възраждане, както и обществен прогрес са възможни само чрез по-нататъшното задълбучаване на революционното антиимпериалистическо и антикапиталистическо съдържание на националноосвободителния процес.

„ . . . Пролетарският интернационализъм не е просто един от елементите или аспектите на марксизма-ленинизма. Той пронизва цялото съдържание на теорията и практиката на научния комунизъм. Самата марксистко-ленинска теория е възникнала и се е развивала като обобщение на интернационалния опит на работническото движение, израз на интернационалните интереси на работническата класа, на всички трудещи се. В този смисъл цялата история на марксизма е история на създаването и развитието на пролетарския интернационализъм.

Пролетарският интернационализъм е ценна придобивка и неизчерпаем източник на жизнена сила на международното комунистическо движение, основа и залог за неговата победа. Именно поради това противниците на комунизма, десни и „леви“ ревизионисти, маоисти, националисти от различни оттенъци в наше време са избрали пролетарския интернационализъм като главна мишена на своите непрестанни атаки.¹

Давайки достоен отпор на нападките на антикомунистите, на опортунистите върху светия светих на марксизма-ленинизма — на пролетарския интернационализъм — Л. И. Брежнев в Отчетния доклад на ЦК на КПСС на XXV конгрес на партията заяви: „От наше гледище, да се откажеш от пролетарския интернационализъм би означавало да се лиши комунистическата партия и въобще работническото движение от мощното и изпитано оръжие. Това би било добра услуга на класовия противник. Ние, съветските комунисти, считаме защитата на пролетарския интернационализъм за свещено задължение на всеки марксист-ленинец.“²

Др. Тодор Живков многократно е посочвал, че силата на комунистите е преди всичко в тяхната международна солидарност. В своята реч на Конференцията на Европейските комунистически и работнически партии през 1976 г. той заяви: „Интернационализът е диалектическо единство

¹ М. А. Суслов, Наша епоха — епоха на тържеството на марксизма-ленинизма, Вопросы философии, 1976/4, стр. 207.

² Материалы от XXV конгрес на КПСС, стр. 31.

на отговорността на всяка комунистическа партия пред работническата класа и народа на своята страна с дълга и отговорността за съдбата на нашето общо комунистическо дело. ... Равенството на комунистическите партии обаче намира израз не само в техните равни и суверенни права, но и в равенството на интернационалните им задължения.“

Повече от ясно е, че едно от главните условия за по-нататъшното успешно развитие на световния революционен процес е укрепване единодействието на всички антиимпериалистически сили и здравото единство на международното комунистическо единство, което е обединяващ фактор на всички демократични и прогресивни сили в света. Всичко това е в духа на Лениновите разбрания за социалистическата революция, а също така и в духа на задачите на Великата октомврийска социалистическа революция.

Своя исторически юбилей великата страна на съветите посреща като страна на развития социализъм, която нагледно демонстрира огромните си преимущества пред капитализма както в развитието на икономиката си, така и в другите области на обществения живот. В чест на този велик юбилей българският народ с бодър ентузиазъм, вдъхновен и окрилян от крупните успехи на страните от социалистическата общност и преди всичко от забележителните успехи на братския Съветски съюз в строителството на социализма, с неизчерпаема енергия и в трудов подем се бори за претворяване в живо дело решенията на XI конгрес на партията. А всичко това изисква укрепване и разцвет на животворната българо-съветска дружба.

Великото знаме на социализма, високо издигнато от Октомврийската революция, победно се развива над страните от социалистическа общност, като символ за бъдещото тържество на комунизма в целия свят.

THE GREAT OCTOBER AND THE PROLETARIAN INTERNATIONALISM

K. Ganovska

The article points out that the Great October Revolution, in its very beginning, exceeded the national borders of Russia and possessed a deeply international character.

The author treats the basic moments of the historical development of internationalism. The first stage comprises the period of the arising of internationalism as a scientific ideology till the time of the Great October Revolution. The second stage includes the period of the October Revolution till the victory of the people's democratic order in several countries in Europe and Asia after World War II, and the third stage begins with the arising of the socialist system in the world and continues further till nowadays.

Under the new historical conditions the proletarian internationalism gets into a new higher stage — that of the socialist internationalism. It has its own characteristic features and peculiarities, which had come into being already on the second stage of its development. Against the new historical background the marxist-leninist ideas are becoming the ruling ideology and policy not only within the boundaries of a national state but of the socialist countries as well.

Библиография

на съветските книги, преведени на български език

1. Ананиев, Б. Г. — „Човекът, като предмет на познанието“ Превод от руски И. Дойчинов, С., „Наука и изкуство“, 1976, 400 с.
2. Бабаджанян, М. — „Какво трябва да знае профактивът за физиологията и психологията на труда“. Превод от руски И. Караджов, С., „Профиздат“, 1962, 92 с.
3. Бобчева, М. И. — „Принципи на инженериата психология“. Превод от руски С. Андреев, С., ДВИ, 1970, 126 с.
4. Гопоболин, Ф. Н. — „В света на мислите и чувствата“. Разкази за психическия живот на човека. Превод от руски Н. Меламед, С., „Народна просвета“, 1969, 254 с.
5. Граве, П. С. и Л. А. Растрогин — „Кибернетика и психика“. Превод от руски Е. Коларова, С., „Техника“, 1974, 111 с.
6. Запорожец, А. В. — „Психология“. Учебно пособие за педагог, училища за детски учители. Превод от руски Ас. Македонов, С., „Народна просвета“, 1958, 176 с.
7. Колбановски, В. — „Материя и съзнание“. Превод от руски С. Христов, С., „Партиздат“, 1945, 46 с.
8. Коломински, Я. — „Човек сред хората“. Превод от руски М. Кожухаров, С., „Наука и изкуство“, 1974, 255 с.
9. Корнилов, К. Н. „Психология“. Превод от руски К. Митев и П. Иванов, С., „Народна просвета“, 1949, 194 с.
10. Леви, В. „Аз и Ние“ (Научно-популярно четиво за психологията). Превод от руски М. Кожухаров, С., „Наука и изкуство“, 1976, 259 с.
11. Левитов, Н. Д. — „Психология на труда“. Психологически основи на трудовото възпитание. Учебно методическо помагало. Превод от руски Йорданка Осиковска и Никола Мънков, С., „Народна просвета“, 1969, 420 с.
12. Леонтиев, А. Н. — „Проблеми на развитието на психиката“ Превод от руски Н. Мънков, С., „Наука и изкуство“, 1974, 575 с.
13. Медведев, Н. В. — „Психическите явления в светлината на науката“. Превод от руски К. Койчева, С., „Профиздат“, 1960, 76 с.
14. Обща психология — Учебно помагало за педагогическите институти под редакцията на А. В. Петровски. Превод от руски Ив Дойчинов, С., „Наука и изкуство“, 1976, 488 с.
15. Паргин, Б. Д. — „Социалната психология като наука“. Превод от руски И. Осиковска, С., 1968, БКП, 276 с.
16. Паргин, Б. Д. — „Съвременното състояние на проблемите на социалната психология“ (Научно-популярен очерк). Превод от руски език И. Кожухаров, С., ОФ, 1975, 61 с.
17. Пушкин, В. Н. и В. С. Згурски — „Човек и автомат“. „Психология и техника“. Превод от руски Р. Шемелеков, С., „Техника“ 1965, 44 с.

18. Платонов, К. К. — „Занимателна психология“. Превод от руски И. Осиковска и Н. Мънков. С., „Наука и изкуство“, 1967, 380 с.
19. „Психология“ — под редакцията на К. Н. Корнилов, А. А. Смирнов и Б. М. Теплов. Превод от руски Д. Матеев, С., „Наука и изкуство“, 1951, 482 с.
20. „Психология“ — Учебник за учителските институти. Гл. редактор А. А. Смирнов. Превод от руски И. Осиковска и Р. Димитрова. С., „Народна просвета“, 1965, 518 с.
21. Рудик, П. А. — „Психология“. Учебно помагало за учителските институти. Превод от руски М. Макова и С. Хесапчиев. С., „Народна просвета“, 1956, 387 с.
22. Ръководство за практически занятия по психология (за студентите от ВУЗ). Превод от руски Д. Рафаилова. С., „Наука и изкуство“, 1976, 268 с.
23. „Социално-психологически проблеми на науките“. „Ученият и научния колектив“. Превод от руски Н. Мончев и К. Симеонова С., „Наука и изкуство“. 1977, 332 с.
24. Теплов, Б. М. — „Психология“. Превод от руски Д. Минчев. С., „Народна просвета“, 1949, 272 с.
25. Теплов, М. Б. — „Психология“. Учебник за X клас на общеобразователните училища. Превод от руски Н. Мънков. С., „Народна просвета“ 1950, 252 с.
26. Учението на И. П. Павлов и философските въпроси на психологията. Сборник статии под ред. на С. А. Петрушевски и др. Превод от руски Б. Божков. С., „Наука и изкуство“, 1955, 418 с.
27. Ярошевски, М. Г. — „Психологията през XX век“. Превод от руски Д. Попов. С., „Наука и изкуство“, 1977, 448 с.

През настоящата 1977 г. световната психологична наука загуби един от най-ярките си и оригинални творци, всемирно известният учен академик Александър Романович Лурдия. А. Р. Лурдия е един от най-крупните съветски учени. Заедно с Л. С. Виготски и А. Н. Леонтьев тъй положи основите на съветската психологическа наука, като разработи теорията на културно-историческото развитие на висшите психични процеси.

Акад. Лурдия е един от пионерите на невропсихологията — модерен фундаментален раздел на психологичната наука. Невропсихологичният подход позволява да се надникне непосредствено в интимните мозъчни механизми на психичните функции, като се използват модели от клиничната патология с локализирани мозъчни увреди. В тази насока акад. Лурдия даде изключителен принос за световната психология. Автор е на повече от 300 научни работи и 15 монографии. Такива основни негови трудове като „Висши корови функции“, „Травматична афазия“ и „Основи на невропсихологията“ са преведени и издадени в различни страни на света на английски, немски, италиански, испански, японски, полски, чешки, унгарски език.

Ползвайки се с огромен международен авторитет, акад. Лурдия е казан да изнася цикли от лекции в

Англия (Кембридж и Оксфорд), САЩ, Холандия, Белгия, Полша, Чехословакия и др. Удостоен е с редица най-високи почетни титли в цял свят; задграничен член е на Националната академия на науките в САЩ, на Американската академия на изкуства и науките в САЩ, на Националната педагогическа академия в САЩ. Той е почетен доктор на Лейстърския университет (Англия), Нигеменския университет (Холандия), на Брюкселския университет (Белгия), на Люблинския университет (Полша), на Университета в Тампере (Финландия); почетен член на редица психологични асоциации — Британска, Швейцарска, Испанска, Колумбийска, на Френското дружество на невролозите и др.

Акад. Лурдия бе член на редколегията на сп. „Вопросы психологии“ и на основните редколегии на такива крупни международни списания като „Neuropsychologia“, „Cortex“, „Cognition“ и др.

Смъртта на бележития учен акад. А. Р. Лурдия дойде в момент, когато той работеше с неотслабваща творческа енергия и научна продуктивност. Обаче неговата школа и неговото дело остават като монолитен фундамент и гаранция за бъдното развитие на невропсихологичната наука — един от основните клонове на съвременната психология.

СЪОБЩЕНИЕ

По решение на Секретариата на ЦК на БКП бюллетин „Психология“ прераства в научно списание „Психология“ с периодичност шест броя в годината.

„Психология“ започна да излиза от 1973 година като бюллетин с периодичност четири броя годишно, за да достигне до шест броя годишно през 1975 и 1976 година. През петте години на своето съществуване изданието се утвърди като научна трибуна на творческите търсения и постижения на българските научни работници и специалисти в различните области на психологията. На неговите страници още по-обстойно и задълбочено ще продължават да се разглеждат проблеми на методологията и методите на психологията на психологията на личността и колектива, въпросите за развитието на способностите и творчеството, проблемите на обучението, на техническия прогрес и ефективността, на социалното управление, на медицинската и спортна психология. Особено внимание редакцията отделя и на въпросите, свързани с професионалния подбор и професионалното ориентиране, тези така актуални проблеми за нашата младеж. В тематичния план е залегнала още и задачата да бъде задълбочено и широко отразена и приложната страна на психологията, за да може списанието да отговори на големите изисквания и да даде своя принос в изграждането на развитото социалистическо общество у нас.

РЕДАКЦИЯТА

СОДЕРЖАНИЕ

| | |
|--|-----|
| 1. ЛОМОВ Б. Ф. — Состояние и перспективы развития психологической науки СССР | 269 |
| 2. АЛЕКСАНДРОВ П. — Октябрьская революция и развитие советской психологии | 288 |
| 3. ПЕТКОВ А. — Построение методологических основ диалектико-материалистической психологии личности | 294 |
| 4. ПИРЕВ Г. Д. — Проблема развития в советской психологии | 300 |
| 5. ИВАНОВА З. — Развитие психологического мышления в Болгарии под влиянием советской психологии | 311 |
| 6. ГАНОВСКА КР. — Великий Октябрь и пролетарский интернационализм | 317 |

CONTENTS

| | |
|--|-----|
| 1. B. F. LOMOV — On the state and perspectives of the development of psychological science in the USSR | 269 |
| 2. P. ALEXANDROV — The October Revolution and the development of Soviet psychology | 288 |
| 3. A. PETKOV — Formation of the methodological basis of the dialectic-materialistic Soviet psychology | 294 |
| 4. G. PIRYOV — The problem of the development of Soviet psychology | 300 |
| 5. Z. IVANOVA — The development of psychological thinking in Bulgaria under the influence of the Soviet psychology | 311 |
| 6. K. GANOVSKA — The Great October and the proletarian internationalism | 317 |